

TÕULOOMAKASVATUS

16

3/2013

EESTI TÕULOOMAKASVATUSE LIIT
EMÜ VETERINAARMEDITSIINI JA
LOOMAKASVATUSE INSTITUUT

ISSN 1406-3395

Ülenurmel tunnistati parimateks tõuaretajateks 1993–2013

Fotod: A. Tännavots

lambakasvatuses Lenne ja Tiit Kaivo Sireli talust

linnukasvatuses prof Harald Tikk

veisekasvatuses Lea Puur Ōunapuu talust

hobusekasvatuses pm-knd Andres Kallaste

Osa 2013. a parimatest tõuaretajatest

Fotod: K. Sepp

Maie Kukk – araabia täisvereline hobune

Peep Puna – trakeeni hobune

Margus Keldo – eesti valgepealine lambatõug

Aldo Vaan – lihaveised

NR. 3 SEPTEMBER 2013

SISUKORD

Loomakasvatus

2 L. Jürgenson. Eesti loomakasvatus 2013. a I poolaastal

Veised

- 4 T. Bulitko. Eesti püsib piimatoodangult lehma kohta Euroopas parimate seas
- 6 T. Põlluäär. Suvekuumuses peeti vissivõistlust
- 8 T. Põlluäär. Saarte Viss 2013
- 9 T. Põlluäär. Uued pullid EPK aretuses (2013. a II hindamise järgi)
- 11 T. Põlluäär. Lihatõugu veiste geneetilisest hindamisest
- 12 K. Kalamees. Eesti maakarja kasvatajate suvepäevad

Lambad

- 13 K. Vikat. ELaSi üritus 1. juunil Tartus
- 14 K. Vikat. E. Sellis. 18. lamba- ja kitsepäev Kurgjal
- 17 K. Vikat. Lammaste 2012. a jõudluskontrolli tulemused

Linnud

- 18 M. Piirsalu. Eesti Linnukasvatajate Seltsi tegevusest 2011/12

Kroonika

- 20 T. Põlluäär. Eesti punase tõu 305 päeva toodangu rekord taas purustatud
- 20 O. Saveli. TÕULOOM 2013 Ülenurmel päikese- paistes
- 22 T. Bulitko. Saksa lihavesikasvatajad tutvusid Eestiga
- 23 Ü. Jaakma. Sündis esimene transgeenne vasikas

A. Tänavotsa foto

Hea lugeja!

Aretusühingutel on suvel palju tegevusi – korraldatakse plaanipäraseid üritusi või osaletakse teiste omadel. Tõuloomi tuleb tutvustada või parimaid selgitada. Edumeelsed ja aretusest huvituvad loomakasvatajad on alati valmis oma tõuloomadega näitustele sõitma. Eks aretusühingud, ka ETLL püüavad neid jõudu mööda rahaliselt toetada.

Saarte viss toimus juba 16. korda. Lehmade ja esitlejate tase paraneb ega jää sugugi alla mandril korraldatavatele üritustele, kuid kahjuks jääb enamasti seal osalemata. Eesti punase ja eesti holsteini vissikonkursist osavõtt oli hästi arvukas, nii Rootsi kui Ungari kohtunik polnud kiidusõnadega kitsi. Eks holsteinikasvatajatel seisab lähiajal ees sõit Euroopa konkursile, aga miks mitte ka eesti punase tõu esindajatel. Piimatoodangurekordid on nüüd mõlemal tõul sama (19.) tuhande sees.

Augusti algus on alati lamba- ja raskeveohobuste kasvatajate päralt. Enam kui kolmkümmend raskeveohobust suutsid kõita inimesi Nurmenuku turismitalus kahel päeval. Tõug on väljumas kriisiolukorrast, eriti kui VTA suudab vältida paralleelorganisatsiooni teket, kahjuks küll kohtu teel. Lammaste ja kitsede ekspositsioon suureneb tasapisi ja lisategevusi tuleb iga aastaga juurde. Lammaste pügamises on selgitatud Eesti meister ja juunioride Euroopa meister on oma käest võtta.

Tori tõu noorhobuste jõudluskatsed olid esinduslikud, kuid järjest enam tõuseb üles küsimus Tori hobusekasvanduse rollist omanimelise tõu aretuses. Kahe aasta jooksul pole sündinud neil ühtegi tori tõu varssa, mistõttu ei esitatudki noorhobuseid, ainult kasseeriti teistelt kasvatajalt talli kasutamise eest üüriraha. Sisu ei vasta ammu enam vormile ega Eesti hobusetõugude aretuse ja säilitamise vajadustele.

Jätkuks eelmise ajakirja samale rubriigile toimus 10. juunil uus tõuaretuse teemaline ümarlaud, kus põllumajandusministerium tutvustas uusi termineid põllumajandusloomade aretuse seaduses ja sellest tulenevaid tekstimuudatusi. Seaduse parandusettepanekud olid vaid ETLLi liikmetelt, mida usinalt kritiseeris ristamisprogrammi ideoloogiast lähtudes sporthobuste seltsi juht, toetust talle pakkusid vahel veel kahe hobusekasvatajate ühingu esindajad. Õnneks oskas asekanstler Toomas Kevvai arutelu hoida soovitud suunas. Arutelu kohta saadeti välja memo, kuid seaduse muutmise kanti 2014. aasta kavva. Seniks on seiskunud ETLLi liikmete initsiatiiv seadusloomes.

Kirev on olnud ühistegelise ja eraõigusliku tõuaretuse organisatsiooni esimesed kaks kümmend aastat, 19. augustil täitus 20 aastat ja seda tähistame 27. septembril seminariga. Tänu sõnad kõigile tegijatele, ka oponentidele, sest ainult sihipärane tõuaretustöö koos sisulise diskussiooniga viib edasi.

Olev Saveli

L O O M A K A S V A T U S

Eesti loomakasvatus 2013. a I poolaastal

Liina Jürgenson

Põllumajandusministeeriumi

loomakasvatusteaduste büroo juhataja

Statistikaameti andmetel oli Eestis 2013. aastal 30. juuni seisuga 382 200 siga, 259 700 veist, 88 600 lammast ja kitse ning 2,077 mln lindu (tabel 1). Suurenenud on nii veiste koguarv kui ka piimalehmade arv, vastavalt 11 000 ja 300 võrra. Võrreldes eelmise aasta II kvartali lõpuga oli sigu 2% ja linde 5% rohkem. Lambaid ja kitsi oli 16% vähem.

Tabel 1. Loomade ja lindude arv seisuga 30. juuni (tuhandetes)

Näitajad	2012	2013	2012/2013	
			+/-	%
Veised	248,7	259,7	11,0	104
sh piimalehmad	96,5	96,8	0,3	100
Sead	373,6	382,2	8,6	102
Lambad ja kitsed	105,3	88,6	-16,7	84
Linnud	1971,6	2077,1	105,5	105

Allikas: SA

Põllumajanduse Registrate ja Informatsiooni Ameti (PRIA) andmetel oli põllumajandusloomade registrisse kantud 2013. aastal 30. juuni seisuga 259 928 veist, sh 96 830 piimalehma, 19 848 lihatõugu lehma (sh ristan did), 80 108 lammast ja 3865 kitse (tabel 2). Võrreldes eelmise aasta sama perioodiga on suurenenud veiste koguarv 11 412 võrra. 2013. a I poolaastal on suurenenud nii piima- kui lihatõugu veiste arv: piimatõugu veiseid oli 3876 ja lihatõugu (sh ristan did) 7535 võrra rohkem kui 2012. a I poolaastal.

Vaatamata piimatõugu veiste arvu suurenemisele vähenes 2013. a I poolaastal piimalehmade arv 29 võrra. Piimatõugu lehma on kõige enam Järvemaal ja Lääne-Virumaal. Erinevalt eelmisest aastast on piimalehmade arvukuselt kolmandal kohal Jõgevamaa (eelmisel aastal Pärnumaa).

Lihatõugu lehmade arv suurenes ka käesoleval poolaastal. Võrreldes eelmise aasta sama ajaga on lihatõugu lehma registreeritud 2727 võrra enam ja seda enamasti Saare- ja Läänemaal. Lihaveiseid oli kokku 2013. a I poolaastal registreeritud 59 297. Lambaid oli võrreldes eelmise aasta juuni lõpu seisuga põllumajandusloomade registris 2277 võrra vähem. Võrreldes eelmise aasta sama ajaga on lammaste arv vähenenud kümnes maakonnas. Lambaid kasvatavate maakondade esikolmik on eelmisele aastale sar-

nane: kõige enam lambaid kasvatatakse Saare-, Valga- ja Lääne-Virumaal.

Kitsi kasvatatakse kõige enam aga jätkuvalt Pärnu- ja Läänemaal. Viimastel aastatel kitsede arvukuselt kolmandal kohal olnud Saaremaa on Ida-Virumaa järel jäänud neljandaks. Ida-Virumaal suurenes kitsede arv eelmise aasta juuni lõpu seisuga 141 võrra. Kitsede koguarv suurenes eelmise aasta I poolaastaga võrreldes 43 looma võrra.

Tabel 2. Loomade arv maakondades 2013. aasta 30. juuni seisuga

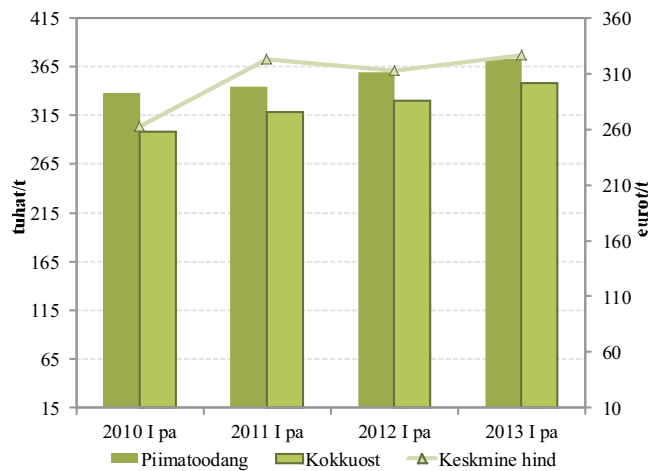
Maa-kond	Veised kokku	Piimalehmad	Lihalehmad	Lambad	Kitsed
Harju	16 071	5640	1269	6431	174
Hiiu	5266	636	1355	3968	148
I-Viru	6266	2188	606	2060	448
Jõgeva	24 397	10 412	730	1977	58
Järva	30 579	13 963	718	3031	195
Lääne	12 980	2988	2477	4377	344
L-Viru	28 978	11 484	1757	6489	242
Põlva	14 956	6428	559	5790	177
Pärnu	26 454	10 278	1925	5401	896
Rapla	19 043	6379	1963	4793	191
Saare	18 853	5388	2727	14 219	321
Tartu	15 148	6370	423	4278	167
Valga	12 663	4282	1063	6969	108
Viljandi	19 275	7618	1225	4419	123
Võru	8999	2776	1051	5906	273
Kokku	259 928	96 830	19 848	80 108	3865

Allikas: PRIA

Veisekasvatajate arv väheneb jätkuvalt: 30. juuni seisuga oli veisekasvatajaid kokku 4346 (43 võrra vähem kui kolm kuud ja 248 võrra vähem kui aasta tagasi), nende seas oli 2877 piimatõugu lehmade (72 loomakasvatajat kolme kuuga vähem) ja 1407 lihatõugu lehmade kasvatajat (45 loomakasvatajat kolme kuuga rohkem). Lambakasvatajaid on juurde tulnud, kuid kitsekasvatajate arv on vähenenud. Lambakasvatajaid oli 1955 (7 loomakasvatajat kolme kuuga rohkem) ja kitsekasvatajaid 589 (17 loomakasvatajat kolme kuuga vähem).

Piimatootmine

I poolaastal toodeti 373 100 t piima, mida on 13 800 t ehk 3,8% rohkem kui eelmisel aastal samal perioodil. Toodangu kasvu toetas soodne ja stabiilne kokkuostuhind, mis kuue kuu keskmisena oli 32,6 €/100 kg. Keskmise produktiivsus lehma kohta püstitas järjekordse re-

Joonis 1. Piimatootmine ja kokkuost 2010-2013 I poolaastal (Allikas: SA)

kordi, 3815 kg ületab eelmise aasta I poolaastal näitajat juba 93 kg võrra.

Piimatööstustele realiseeriti I poolaastal 348 400 t 4% rasva- ja 3,4% valgusisaldusega piima, mis on 18 300 t ehk 5,5% rohkem kui aasta tagasi samal perioodil. Tööstustele realiseeritud piima osatähtsus kogu piimatoodangus oli 93,4%. Kokkuostetud piim oli väga kvaliteetne, 66,8% sellest kuulus eliitsorti (5,3 protsendipunkti rohkem kui eelmisel aastal samal perioodil) ning lisaks veel 31,7% kõrgemasse sorti.

Lihatootmine

I poolaastal tapeti majapidamistes või müüdi lihatöötlemisettevõtetele 57 405 t (elusmassis) loomi ja linde, mis on võrreldes 2012. aasta I poolaastaga 1600 t võrra enam ehk 3% rohkem (tabel 3). Võrreldes eelmise aastaga suurenes veise-, sea- ja linnuliha tootmine, vähenes aga lamba- ja kitseliha tootmine.

Tabel 3. Lihatootang elusmassis I poolaastal (tonnides)

Näitajad	2012	2013	2012/2013	
			+/-	%
Tapaloomade ja lindude elusmass	55 785	57 405	1620	103
sh veised	10 075	10 380	305	103
sead	33 497	33 956	459	101
lambad ja kitsed	650	627	-23	96
linnud	11 563	12 442	879	108

Allikas: SA, PM

Sealiha

30. juuni seisuga oli sigade arv 8600 looma võrra suurem kui eelmisel aastal samal ajal. Võrreldes sigade arvu maakondades selgub, et arvestamata Lääne- ja Rapla maakondades (andmete avaldamist ei võimalda andmekaitse põhimõte), suurenes sigade arv Lääne-Viru ja Jõgeva maakonnas. Sealiha toodeti I poolaastal elusmassis 33 956 t, mida on 459 t ehk 1% rohkem kui eelmisel aastal samal perioodil.

Ka sigade kokkuost suurenes. Lihatootlemisettevõtted ostsid kokku 198 000 siga (6000 siga rohkem võrreldes eelmise aasta sama perioodiga), neist saadi 15 300 t liha. Sealiha kokkuostuhind jäi eelmise aasta I poolaastal tasemele, samas oluliselt madalamaks kui 2012. a II poolaastal. 2013. a juunis oli sealiha kokkuostuhind 1,77 €/kg, aasta tagasi 1,74 €/kg. Lihakeha keskmine mass oli 80 kg. Sealiha osatähtsus kogu lihatoodangus vähenes eelmise aasta I poolaastaga võrreldes 1% võrra (59% kogu lihatoodangust), kuid on toodetavatest lihaliikidest jätkuvalt kindlalt esikohal.

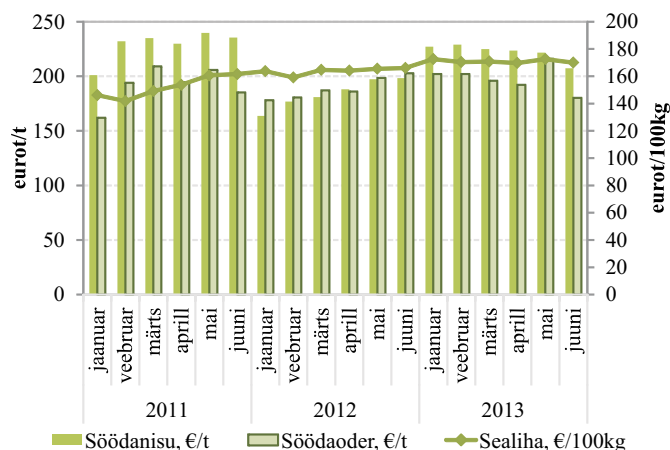
Põrsaid sündis 2013. aasta I poolaastal 379 000, see on 6000 põrsa võrra vähem kui eelmisel aastal samal perioodil. Suurem oli põrsaste sündivuse vähenemine I kvartalis. Põrsa hind Eestis on püsinud käesoleval aastal stabiilne, 39 €. Võrdluseks: Eesti ja EL keskmise põrsa hinna vahe on ~10 € EL kasuks.

Elussigade väljavedu on käesoleva aasta viie esimese kuuga suurenenud, samas on langenud elusmassi hind. Kaubanduse ja põllumajandussaadusi töötleva tööstuse osakonna (KPTTO) andmetel viidi jaanuarist maini Eestist välja 68 699 siga, elusmassi hind 1247,85 €/t (70 € vähem kui aasta tagasi). Suurenenud on ka sealiha väljavedu. Jaanuarist maini eksporditi 5520 t sealiha, mida on 1298 t rohkem kui aasta tagasi. Sealiha eksport Lätti on suurenenud 61%-ni kogu sealiha ekspordist (võrdluseks: 2012. a viidi Lätti 38%). Ligikaudu poole võrra on vähenenud sealiha väljavedu Venemaale, moodustades 7,8% (2012. a 14%) kogu sealiha ekspordist. Sealiha sissevedu on poole suurem kui väljavedu. Käesoleva aasta viie esimese kuuga imporditi 10 857 t sealiha, peamiselt Taanist (21% kogu sealiha impordist) ja Poolast (18%).

TNS Emori tootjahinna võrdlusest selgub, et 2013. a I poolaastal olid nii sealiha kui ka söödateravilja hinnad kõrgemad kui aasta tagasi (joonis 2).

Veiseliha

30. juuni seisuga oli veiste arv 11 000 võrra suurem kui eelmisel aastal samal ajal. Veiseliha toodeti esialgsel andmetel I poolaastal elusmassis 10 380 t, mida on eelmise aasta sama perioodiga võrreldes 300 t ehk 3% rohkem. I poolaastal veiseliha tootangu suurenemine tagati just I kvartalis, II kvartali veiseliha tootmine oli aga viimaste aastate väiksem. Veiseliha osatähtsus kogu lihatoodan-

Joonis 2. Sealiha, söödaodra ja -nisu hind I poolaastal (Allikas: TNS Emor)

gus jäi eelmise aasta I poolaastaga samale tasemele, moodustades 18%.

Veiste kokkuost suurenes esimest korda viimase viie aasta jooksul. Üheks põhjuseks pisut kõrgem hinnatase kui viimastel aastatel. Veiseliha kokkuostuhind ületas 2 €/kg 2012. a märtsis ning on püsinud sellisena ka käesoleva aasta I poolaastal. 2013. a juunis oli veiseliha kokkuostuhind 2,23 €/kg. Lihatöötlemisettevõtete poolt kokkuostetud 13 700 veisest (võrreldes 2012. a I poolaastaga oli 2013. a veiste kokkuost tuhande veise võrra suurem) saadi 3300 t liha ning keskmise rümba mass oli 238 kg. Tunnustatud lihakäitlemisettevõtetes I poolaastal tapetud veistelt saadud lihast moodustas 65% lehmaliha (3% võrra vähem kui eelmisel aastal samal ajal). Rohkem on varutud pulli- ja härja- ning lehmullikalaha, moodustades vastavalt 22% ja 11% tunnustatud lihakäitlemisettevõtete I poolaastal toodetud veiselihast.

Kaubandusstatistika (KPTTO) viie kuu andmete kohaselt on veiseliha eksport suurenenud (4200 t rohkem). Jaanuarist maini eksporditi 833 t veiseliha, millest üle poole moodustas jahutatud veiseliha. Võrreldes eelmise aasta sama ajaga on suurenenud väljavedu Soome (41% kogu veiseliha ekspordist), vähenenud aga Hollandisse (26% kogu veiseliha ekspordist). Veiseliha import on eelmise aasta sama ajaga võrreldes vähenenud (1163 t vähem). Kokku imporditi 1113 t veiseliha, millest $\frac{2}{3}$ moodustas külmutatud veiseliha.

Elusveiste eksport on võrreldes eelmise aastaga vähenenud. Käesoleva aasta viie kuuga viidi välja 12 660 veist (1319 võrra vähem), põhiliselt Hollandisse (91% kogu elusveiste ekspordist).

Lamba- ja kitseliha

SA esialgsetel andmetel jäi 30. juuni seisuga lambaid ja kitsi võrreldes eelmise aasta sama ajaga vähemaks 16 700 võrra. Lamba- ja kitseliha toodeti 2013. aasta I poolaastal elusmassis 627 t, mida on 23 t võrra ehk 4% vähem kui eelmisel aastal samal perioodil. Lammaste ja kitsede kokkuost on vähenenud. Lihatöötlemisettevõtetes ostsid kokku 1600 lammast ja kitse ning neist saadi 25,5 t liha, keskmine rümbamass oli 16 kg.

Lambaliha kaubandusstatistika näitab nii ekspordi kui impordi vähenemist. 2013. a jaanuarist maini eksporditi 35 t lambaliha, mida on 42 t vähem kui aasta tagasi (2012. a viie kuuga eksporditi 77 t lambaliha). Põhiliselt viiakse lambaliha Taani (83% kogu lambaliha ekspordist), imporditakse aga Belgiast (27%), Saksamaalt (24%) ja Hollandist (19%).

Linnuliha

30. juuni seisuga suurenes nii lindude arv kui linnuliha tootmine. Eelmise aasta sama ajaga võrreldes oli 105 500 lindu enam ja linnuliha toodeti 879 t võrra rohkem. 2013. aasta I poolaastal kokku toodeti (elusmassis) 12 442 t linnuliha. Linnuliha osatähtsus kogu lihatoodangus oli 22% (1% võrra rohkem kui 2012. a I poolaastal).

Linnuliha viidi 2013. a jaanuarist maini välja rohkem kui eelmisel aastal samal ajal. Kokku eksporditi 2810 t linnuliha (257 t rohkem), endiselt põhiliselt Lätti (70%) ja Leetu (12%). Linnuliha imporditi viie kuuga 8009 t: 25% Soomest, 22% Leedust ja 16% Taanist. Põhiliselt tuuakse Eestisse kanaliha (90% linnuliha üldkogusest), aga ka kalkuni-, pardi-, hane- ja pärlkanaliha.

Munatootmine

Mune toodeti käesoleva aasta I poolaastal 90,465 mln, mida on 2500 muna võrra vähem kui eelmisel aastal samal perioodil. Kogu munatoodangust 90% toodetakse jätkuvalt Harju-, Põlva- ja Valgamaal. Kahe viimase aasta I poolaasta andmetest selgub, et munatootmine on vähenenud Harjumaal, kuid suurenenud Põlva- ja Valgamaal. Kõige vähem toodetakse mune Läänemaal (0,07% kogu munatoodangust).

2013. aasta I poolaastal saadi kana kohta 137 muna, mida on 3 muna kana kohta rohkem kui eelmisel aastal samal ajal.

Kanamunade kaubavahetuses domineerivad endiselt meie lähinaabrid. 2013. a jaanuarist maini eksporditi 12,410 mln kanamuna: 59% Lätti ja 29% Hollandisse. Imporditi 46,839 mln muna: 39% Leedust, 31% Lätist ja 21% Soomest. Haudemune toodi 93% ulatuses Taanist, kokku imporditi 1 892 720 haudemuna (võrreldes eelmise aasta sama ajaga 661 520 võrra rohkem).

VEISED

Eesti püsib piimatoodangult lehma kohta Euroopas parimate seas

Tanel Bulitko

ETKÜ juhatuse esimees

Analüüsid Euroopa Liidu (EL) 27 liikmesriigi piimatootmisnäitajaid 2012. aastal, on Eesti piimatoodangult lehma kohta jõudnud kaheksandale kohale. Samas oleme lehmade arvult ELis tagantpoolt neljandad. Kokkuvõtte ja tabelis esitatud andmed on EL statistikaametist (Eurostat)

saadud ja võivad muutuda täiendaval korrigeerimisel (tabel 1).

EL-27 keskmine piimatoodang lehma kohta oli mullu 6618 kg, mis oli aasta varasemaga võrreldes kahanenud 5 kg võrra. Euroopa Liidu suurim piimatoodang lehma kohta saavutati Taanis (8701 kg), järgnesid põhjamaad Rootsi (8281 kg) ja Soome (8215 kg), seega üle 8 tonni piima lehmalt toodeti kolmes EL riigis. Esikolmikule järgnesid Hispaania (7904 kg), Holland (7713 kg), Tšehhi

Tabel 1. Euroopa Liidu (27) riikide piimandussektori tulemused 2012. aastal (2012/11)

EL riigid	Veiseid kokku 10 ³		Piimalehmi 10 ³		Arvu muutus 10 ³ , 2011/12		Piima- leh- made osakaal	Lehma kohta piima	Rasva	Valku	Piima kogu- toodang	Töös- tustele tarnitud piima	Keskm lehmi karjas
	2011	2012	2011	2012	+/-	%							
Belgia	2530	2438	518	504	-14	97,3	20,7	6286	4,10	3,39	3165	3115	39
Taani	1612	1607	579	579	0	100,0	36,0	8701	4,28	3,48	5038	4942	134
Saksamaa	12 528	12 507	4190	4191	1	100,0	33,5	7280	4,13	3,41	30 506	30 200	46
Soome	903	901	282	280	-2	99,3	31,1	8215	4,27	3,37	2299	2254	24
Prantsusmaa	19 142	19 032	3678	3643	-35	99,0	19,1	6844	3,98	3,23	24 934	24 452	45
Kreeka	154	670	144	144	0	100,0	21,5	6299	3,90	3,30	787	664	23
Iirimaa	5925	6253	1055	1060	5	100,5	17,0	5092	3,94	3,38	5399	5381	58
Itaalia	5898	6209	1755	2009	254	114,5	32,4	5650	3,78	3,37	11 352	10 874	35
Luksemburg	43	188	45	45	0	100,0	23,9	6409	4,17	3,39	288	277	37
Holland	3912	3985	1504	1541	37	102,5	38,7	7713	4,40	3,53	11 885	11 670	75
Austria	1977	1956	527	523	-4	99,2	26,7	6448	4,20	3,39	3375	2964	11
Portugal	1519	1498	242	237	-5	97,9	15,8	7203	3,80	3,26	1937	1855	27
Rootsi	1450	1444	348	346	-2	99,4	24,0	8281	4,22	3,48	2861	2861	62
Hispaania	5923	5813	798	827	29	103,6	14,2	7904	3,68	3,24	6538	5997	31
UK	9728	9900	1800	1812	12	100,7	18,3	7697	4,08	3,42	13 870	13 595	69
EL (15)	73 243	74 401	17 458	17 711	253	101,4	23,8	7015	4,07	3,37	124 236	121 101	37
Eesti	239	249	96	96	0	100,0	38,6	7650	4,00	3,37	736	663	27
Läti	216	393	164	164	0	100,0	41,7	5550	4,18	3,33	913	718	6
Leedu	752	729	350	331	-19	94,6	45,4	5558	4,17	3,27	1840	1360	4
Malta	10	10	6	6	0	100,0	60,0	6387			40	40	48
Poola	5501	5520	2446	2346	-100	95,9	42,5	5573	4,03	3,26	13 075	9810	6
Slovakkia	463	471	154	154	0	100,0	32,7	6501	3,79	3,37	974	851	24
Sloveenia	462	460	109	109	0	100,0	23,7	5517	4,17	3,24	612	535	10
Tšehhi	1340	1321	374	367	-7	98,1	27,8	7705	3,86	3,39	2828	2446	123
Ungari	701	753	251	253	2	100,8	33,6	7185	3,62	3,25	1818	1388	22
Küpros	24	24	24	24	0	100,0	100,0	6304	3,67	3,38	158	154	103
EL (25)	83 175	84 347	21 432	21 561	129	100,6	25,6	6829	4,05	3,36	147 230	139 067	16
Bulgaaria	567	531	307	287	-20	93,5	54,0	3915	3,69	3,3	1122	497	4
Rumeenia	2002	2020	1119	1178	59	105,3	58,3	3429	3,78	3,26	4039	884	2
EL (27)	85 745	86 898	22 858	23 026	168	100,7	26,5	6618	4,05	3,36	152 392	140 448	10

(7705 kg), Inglismaa (7697 kg) ning Eesti (7650 kg) kaheksandana. Üle seitsme tonni tootsid veel Saksamaa (7280 kg), Portugal (7203 kg) ja Ungari (7185 kg). Väikseim piimatoodang lehma kohta on Bulgaarias (3915 kg) ja Rumeenias (3429 kg). Meie lõunanaabrite mullune piimatoodang lehmalt oli Leedul 5558 kg ja Lätil 5550 kg.

Piima rasvasisalduse järgi on parimad Hollandi piimalehmad (4,40%). Taanis (4,28%), Soomes (4,27%), Rootsis (4,22%) ja Austrias (4,20%) on vastav näitaja üle 4,20%, alla 3,70% on piima rasvasisaldus Ungaris (3,62%), Küprosel (3,67%), Hispaanias (3,68%) ja Bulgaarias (3,69%).

Piima valgusisalduse järgi on samuti parimad Hollandi piimalehmad (3,53%). Rootsis (3,48%), Taanis (3,48%) ja Saksamaal (3,41%) on lehmapiima valgusisaldus üle 3,40%. Eesti vastavad näitajad olid mullu 4,00% piimarasva ja 3,37% -valku.

Euroopa Liidus oli aastavahetusel 23,026 mln piimalehma. Võrreldes aasta varasemaga oli nende arv suurenenud 168 000 võrra e 0,7%. Suurim lehmade arvu tõus on olnud Itaalias (254 000 e 14,5%). Ka Rumeenias (59 000 lehma e 5,3%), Hispaanias (29 000 lehma e 3,6%) ja Hollandis (37 000 lehma e 2,5%) suurenes lehmade arv võrreldes mullusega. Itaalias on lehmade arvu kasv tingitud piirkonnas makstavast soodsast piimahinnast ja noorlehmade ostmisest teistest EL riikidest. Kaheksas EL riigis on piimalehmi enam kui miljon. Suurem piimalehmade arv on Saksamaal (4,191 mln) ja Prantsusmaal (3,643 mln), mis moodustab 34% kogu EL liikmesriikide piimalehmade arvust. Üle kahe miljoni piimalehma on Poolas (2,346 mln) ja Itaalias (2,009 mln). Üle miljoni lehma on Inglismaal (1,812 mln), Hollandis (1,541 mln), Rumeenias (1,178 mln) ja Irimaal (1,060 mln). Alla 100 000

piimalehma on EL neljas riigis: lisaks Eestile Luksemburg, Küpros ja Malta.

Enim kahanes lehmade arv võrreldes aasta varasemaga Poolas (100 000 lehma e 4,1%). Protsentuaalselt oli piimalehmade arvu kahanemine suurim Bulgaarias (20 000 lehma e 6,5%) ja Leedus (19 000 lehma e 5,4%). Lehmade arvu vähenemine neis riikides on tingitud väikefarmide suurest osakaalust ja paljudes neist piimatootmise lõpetamisest. Kliimatilistelt eeldustelt oleks piimaveiste arvu parim suurenemise potentsiaal Eestil.

EL 27 liikmesriigis on 3,3 miljonit veisekasvatajat, sealjuures üheksas riigis on üle 100 000 veisekasvataja. Suurim veiseomanike arv on Rumeenias (1,067 mln) ja Poolas (718 000). Lisaks on veel üle 100 000 veisekasvataja seitsmes EL riigis (Prantsusmaa, Saksamaa, Itaalia, Bulgaaria, Leedu, Hispaania ja Iirimaa).

Veiste arv oli 2012. aastal ELis 86,898 mln. Enim veiseid kasvatatakse Prantsusmaal (19,032 mln) ja Saksamaal (12,507 mln), järgnevad Inglismaa, Iirimaa, Hispaania, Poola ja Holland. Võrreldes 2000. aastaga on veiste arv vähenenud EL riikides 10,7 mln e 11%. Protsentuaalselt on veiste arv kõige rohkem vähenenud väikeriikides Küprosel (58,6%) ja Maltal (47,4%). Võrrelduna 2000. aastaga on veiste arv vähenenud enam kui neljandiku võrra ka Rumeenias (29,6%) ja Slovakkias (27,1%).

Alates 2000. aastast on piimalehmade arv üle kolmandiku vähenenud üheksas riigis. Neist vanadest EL riikidest vaid Portugalis ja Hispaanias. 2004. aastal ELiga liitunud 10 riigist aga koguni seitsmes (Malta, Slovakkia, Ungari, Leedu, Tšehhi, Eesti ja Küpros) on piimaveiste arv märkimisväärselt kahanenud. Luksemburgis on aga lehmade arv suurenenud 4,7%. Suhteliselt stabiilne on olnud lehmade arv Itaalias ja Hollandis (kahanenud alla 3%).

Piima kogutoodang ELis oli mullu 152,392 mln tonni, mis aasta varasemaga võrrelduna suurenes 0,4%. Üle 5% kasvas kogutoodang Lätis (8,2%), Eestis (6,0%), Ungaris (5,9%) ja Poolas (5,0%). Kogutoodangu maht vähenes Iirimaa (3,1%), Inglismaal (1,8%), Prantsusmaal (1,0%), Luksemburgis (1,6%), Rumeenias (1,1%), Bulgaarias (0,6%) ja Soomes (0,3%).

Tööstustele tarniti mullu 140,448 mln tonni piima, mis oli 92,1% kogu toodetud piimast. Saksamaa ja Prantsusmaa on EL suurimad piimatootjad, järgnevad Inglismaa, Holland ja Itaalia. Väiksem piimatootja on Malta, kus toodetakse aastas 40 000 tonni oma siseturu tarbeks.

Piimalehmade osatähtsus veisekarjas on kõige suurem Maltal (60%), Rumeenias (58,3%) ja Bulgaarias (54,0%). See näitab, et nendes riikides on lihavesikasvatuse olematu. Samas on suurima veisepopulatsiooniga Prantsusmaal

piimalehmade osatähtsus vaid 19,1%, mis iseloomustab ilmekalt suurt lihavesiste osakaalu. Veelgi väiksem piimalehmade osakaal on vaid Inglismaal (18,3%), Iirimaa (17,0%), Portugalis (15,8%) ja Hispaanias (14,2%), kus on samuti lihavesiste arv suur. Eestis on piimalehmade osakaal koguveiste arvust 38,6%.

ELis keskmisena on 10 piimalehma ühes karjas. Üle 100 lehma karjas on Taanis (134), Tšehhis (123) ja Küprosel (103). Kõige väiksemad karjad on Rumeenias (2), Bulgaarias (4), Leedus (4), Poolas (6), Lätis (6) ja Sloveenias (10). Eestis on statistiline näitaja 27 lehma ühes karjas, mis aga iga aastaga suureneb kiiresti. Jõudluskontrollikarjades oli 2013. aasta 30. juuni seisuga keskmiselt 118 lehma.

Loodetavasti jätkub Eestis piimatoodangu tõus lehma kohta ja peaministri unistus olla viie parima EL riigi hulgas saab reaalsuseks. Jõudu ja edu kõigile veisekasvatajatele.

Maailmas arvatakse olevat FAO (Food and Agricultural Organization) andmeil kokku 265 miljonit piimalehma. Ligikaudu 55% piimalehmdest peetakse kümnes riigis (tabel 2).

Tabel 2. Maailma kümme suurima piimaveiste arvuga riiki

Koht	Riik	Piimalehmi 10 ³
1.	India	43 600,00
2.	Brasiilia	22 924,90
3.	Sudaan	14 968,80
4.	Hiina	12 503,19
5.	Pakistan	10 100,00
6.	Keenia	9350,00
7.	Ameerika Ühendriigid	9117,00
8.	Vene Föderatsioon	9022,00
9.	Tansaania	6900,00
10.	Etioopia	6604,30

Mõne aastaga on piimalehmade arv maailmas suurenenud umbes 10 mln võrra e 4,1%. Indias on endiselt piimalehmade arv (43,6 mln) suurim maailmas. Kiiresti kasvab piimalehmade arv Hiinas: 12, 5 mln lüpsilehmaga on tõusnud maailmas neljandaks riigiks. See fakt iseloomustab hästi Aasias piimatootmise laienemist ning üha kasvavat nõudlust piimatoodete järele.

Suvekuumuses peeti vissivõistlust

Pm-mag Tõnu Põlluäär

ETKÜ Tõuraamatu- ja aretusosakonna juhataja

Reede, 05.07, hommik algas kuumalt. Kella kümneks, mil pidi algama 24. vissivõistlus, oli sooja juba +25 °C ning päike säras Ülenurmel põllumajandusmuuseumi

areeni kohal. Väikese hiline misega sai alustada avakõnega. Tänavu lausus avasõnad Eesti Vabariigi põllumajandusminister Helir-Valdor Seeder ja tema järel põllumajandusmuuseumi direktor Merli Sild, Eesti Tõuloomakasvatavate Ühistu nõukogu esimees, Tartu Agro AS juht Aavo Mölder ja Eesti Tõuloomakasvatavate Ühistu juhatuse esimees Tanel-Taavi Bulitko.

Oligi aeg alustada võistlustega. Ülenurmele oli saabunud registreeritud 124 lehmast 109 lehma 26 loomaomaniku karjadest. Lehmade hindamiseks oli seekord kutsutud väliskohtunikud Kõrõzi Zsolt Ungarist (EHF) ja Mats Eriksson Rootsist (EPK). Kõrõzi on tunnustatud kohtunikuna tegutsenud juba aastaid. Ta on hinnanud lehmi Saksamaal, Prantsusmaal, Soomes, Slovakkias jm, samuti kohalikel näitustel Ungaris. Praegu töötab ta Ungari holsiteini aretusühistu aretusdirektorina ja on peaklassifitseerija. Mats Eriksson on Rootsi farmer. Talle kuulub 270 ha maad ja mahefarmis on 150 rootsi punasekirjut (SRB) lehma, kelle piimatoodang on 9500 kg. Lisaks on Mats Eriksson SRB president Rootsis, aga olnud ka Euroopa Punaste Tõugude Assotsiatsiooni president.

Esmalt astusid areenile holsteini tõu esmapoeginud lehmad. Neid saatsid ansambli Tuulelõõtsutajad lõõtspillimängijad. Arukas seltskond (33 lehma) nõudis nelja eelvõistlust, et finaalingi lehmad välja selgitada. Finaali valiti Tõllu ja Pilli (Aravete Agro OÜ Mägise farm), Tripp (Adavere Agro AS), Landa ja Mirdi (Tartu Agro AS Vorbuse farm), Estel (Selja OÜ), Vemma ja Viki (Aravete Agro OÜ Roosna farm). Finaalingis oli **esikolmik** järgmine: Mirdi (Match x Bremen), Landa (Langelore x Romeo) ja Tõllu (Matches x Combat).

Pärast EHF esmapoeginud lehmade eelringe ja enne finaali jätkasid võistluskava järgi punast tõugu esmapoeginud lehmad kahes eelvoorus. Finaali pääsesid Liina (AT&MK OÜ), Pooni ja Aasa (Kõpu PM), Jeti (Tartu Agro AS Rahinge farm), Muumi (Sadala Piim OÜ) ja Niki (Avo Kruusla). **Esikolmiku** moodustasid Liina (Paolo-Red x Penu), Muumi (Bermon x David) ja Aasa (Pandora-Red x Bruto).

EHF noorte lehmade kolmest eelvoorst pääsesid finaali Malli (Tartu Agro AS Vorbuse farm), Niidi (Torma POÜ), Lilli (Järvamaa KHK), Suva (Selja OÜ), Kelluke (Kehtna Mõisa OÜ), Sõnnu (Avo Kruusla), Marii (Soone Farm OÜ), Kirmi (Adavere Agro AS), Spelly-Red (Tartu Agro AS Rahinge farm). Noorte lehmade **paremusjärjestus** oli Marii (Bolton x Ramos), Malli (Malcel x Pericles-Red) ja Suva (Impuls x Crisby).

EPK tõu 12 noort lehma mahtusid ühte ringi, kust **esikolmikusse** pääsesid Killi (Tartu Agro AS Rahinge farm, Cadisco-Red x Cartoon), Mirjak (Kõpu PM OÜ, Kodel-Red x Ascona) ja Melani (Kõpu PM OÜ, Cadisco-Red x Toppu).

Foto 2. EHF VISS 2013 Olli

(T. Põlluäär)

EHF 11 täiskasvanud lehma võistlesid kõik korraga ning **esikolmiku** moodustasid Olli (Tartu Agro AS Rahinge farm, Oliver x Hasler), Lale (Selja OÜ, Paramount x Agner) ja Lindi-Red (Tartu Agro AS Rahinge farm, Faber-Red x Arrow-Red).

Viimase võistlusklassina esitleti EPK täiskasvanud 11 lehma. **Esikolmiku** moodustasid Meeli (Sadala Piim OÜ, David x Mabber), Muda (Kuustemäe OÜ, Kodel-Red x Hando) ja Musta (Sallasto OÜ, Gibsi-Red x Norton).

Iga vanuseklassi kaks parimat said võistelda tõugude VISS 2013 tiitlile. Enne kui kohtunikud asusid visse välja valima, kuulutati välja tänavused parimad lehma esitlejad, kelleks osutusid Marika Oja (Tartu Agro AS Vorbuse farm) ja Andres Aljas (Peri POÜ ja Põlva Agro POÜ). Ja siis oli areen ekstreemtantsutrupi Viisuke päralt, et enne suurt finaali pinged maha võtta. Noormehed esitasid kolm suurepäraselt tantsu.

Seejärel esitleti EHF ja EPK finaalingis kuut paremat. Ja oligi aeg teatavaks teha kohtunike otsused. Esmalt kuulutasid mõlemad kohtunikud korraga välja **reservvissid**: **EHF MARI** (Soone Farm OÜ, Tartumaa) ja **EPK MEELI** (Sadala Piim OÜ, Jõgevamaa).

VISS 2013 tiitli saajateks osutusid **EHF OLLI** ja **EPK KILLI** (mõlemad Tartu Agro AS Rahinge farm Tartumaa). Visside auks mängiti Eesti Vabariigi hümmi, toimusid arvukad autasustamised, pildistamised ja pikk ning põnev päev oligi otsa saanud.

Foto 1. Reservvissid Marii ja Meeli

(P. Kibe)

Foto 3. EPK VISS 2013 Killi

(T. Põlluäär)

Saarte Viss 2013

Pm-mag Tõnu Põlluäär

ETKÜ Tõuraamatu- ja aretusosakonna juhataja

Jaanieelsel ajal, 12. juunil toimus Saaremaal 19. Saarte viss, kus osales 49 lehma 11 loomaomanikult: EK 7, EHF 17 ja EPK 25. Nii arvukalt on lehma näitusel olnud veel vaid 2011. a (samuti 49). Enim lehma tõid konkursile ikka suurimad Saare maakonna piimatootjad: TÜ Mereranna PÜ (12), Kärla PÜ (11) ja Kõljala POÜ (8). Omavahel võtsid mõõtu Saare- ja Hiiumaa lehmad, kahjuks ei olnud konkursil Muhu saare lehma.

Avasõnad lausus Saaremaa maavanem Kaido Kaasik, kes osales üritusel esmakordselt. Maavanem on väga kursis loomakasvatusega, sest on lõpetanud põllumajandusülikooli loomakasvatuse erialal. Ta tervitas kohaletulnuid ja tunnustas loomakasvatate tublit tööd. Seejärel ütlesid tervitussõnad emeritprofessor Olev Saveli, maakarjakasvatate seltsi tegevsekretär Käde Kalamees ja Eesti Tõuloomakasvatate Ühistu juhatuse esimees Tanel Bulitko.

Kõlasid Sulev Mägi kaunid lõõtspillihelid ja traditsioonide kohaselt alustasid võistlust maakarja lehmad, keda hindas Olev Saveli. Järgmise tõuna võtsid areni enda valdusse holsteini tõugu lehmad, keda hindas ETKÜ holsteini tõu klassifitseerija Andres Leemäe. Päeva lõpetasid maakonna suurima punase tõu lehmad, keda hindas ETKÜ punase tõu klassifitseerija Rein Hallik.

Samal ajal kui kohtunikud lehma reastasid, jälgis auväärt kohtunikekogu, koosseisus Maiva Vahe, Eeve Kask ja Anne Zeemann, lehmade esitlejaid ja valis võistluste lõpuks välja parima. Tänavu esitles lehma teistest paremini Kõljala POÜ farmijuhataja Rita Paiste, kellele Eesti Tõuloomakasvatuse Liit andis üle auhinna. Kingitusi jagasid Ritale konkursi sponsoridki. Üritus läks igati korda ja kõikidele loomaomanikele suur tänu tehtud ettevalmistuse ja nähtud vaeva eest: Hekva OÜ, Hiiu Õunakasvatuse OÜ, Jaan Kiider, Kotlandi Kadaka OÜ, Kõljala POÜ, Kärla PÜ, Liia Sooäär, TÜ Mereranna PÜ, Põide AG OÜ, Ranna Agro PÜ ja Rauni POÜ.

Sel aastal näitasid märkimisväärset huvi ürituse vastu mandri firmad, kes soovisid eri vanusegruppe ja loomaomanikke autasustada. Siinkohal suur tänu kõigile toetajatele: De Laval AS, Anu

Ait OÜ, Jõudluskontrolli Keskus, Eesti Tõuloomakasvatuse Liit, Hiven OÜ, Teknest OÜ, Farmplamt Eesti OÜ (kuni 01.07), Alltech Eesti OÜ, Raka Kogumiskeskus OÜ, Baltic Agro AS, Rotaks-R OÜ, Värkar OÜ, Taluapteek OÜ ja Saaremaa Piimatööstus AS.

Lõpetuseks tänusõnad Aive Sonetsile ja Toivo Jürissoni, kes on aastaid tubli tandemina välja valinud suurepärase kogu ilusaid lehma.

Tabel 1. Saarte Vissi 2013 tulemused

EESTI MAAKARI		
1. Nунnu-Kari 9771796	Virvak x Napero	TÜ Mereranna PÜ
2. Kelli 6759544	Jerti x Kei	Saare Maakari OÜ
3. Ürsi 229578	Jyrsky x Jõnn	Saare Maakari OÜ
EESTI HOLSTEIN		
A. Esmaspoeginud lehmad		
1. Nänni 12225057	Maher x Doswaldy	Kärla PÜ
2. Luua 12244126	Givenchy x Frello	Kõljala POÜ
3. Lame 12245239	Melvin x Belmar	Kõljala POÜ
B. Noored lehmad		
1. Kaunitar 9765849	Wolder x Proff	Kärla PÜ
2. Pirke 11298335	Delgado x Profil	Kõljala POÜ
3. Murutar 10385852	Givenchy x Bonus	Kärla PÜ
C. Täiskasvanud lehmad		
1. Pepsi 9391253	Frello x Blastar	Kärla PÜ
2. Tuuni 9985032	Jose x Profil	Kõljala POÜ
3. Önnela 9359949	Archi x Midas	Kärla PÜ
EHF VISS		
EHF reservviss	LUUA 12244126	Kõljala POÜ
EESTI PUNANE KARI		
A. Esmaspoeginud lehmad		
1. Meeda 11299578	Starfire-Red x Ascona	Kõljala POÜ
2. Koore 11774662	Balkan x Bruto	TÜ Mereranna PÜ
3. Musike 11891901	Bravisi-Red x Kodel-Red	Kärla PÜ
B. Noored lehmad		
1. Paabu 11298465	Kian-Red X Carro	Kõljala POÜ
2. Orvi 11557890	Spencer-Red x Jupsi	Kärla PÜ
3. Källi 9947382	Andu x Ramsrally	Hiiu Õunakasvatuse OÜ
C. Täiskasvanud lehmad		
1. Kesta 8980922	Paolo-Red x Roma	Kõljala POÜ
2. Mõllar 10151037	Starfire-Red x Hulkur	Kärla PÜ
3. Mopsa 10151846	Starfire-Red x Bruto	Kärla PÜ
EPK VISS		
EPK reservviss	MEEDA 11299578	Kõljala POÜ

Foto 1. EK VISS Nunu-Kari 9771796, TÜ Mereranna PÜ
(P. Kibe)

Foto 3. EPK VISS Paabu 11298465, Kõljala POÜ
(T. Põlluäär)

Foto 2. EHF VISS Nänni 12225057, Kärla PÜ
(P. Kibe)

Foto 4. Saarte vissid
(T. Põlluäär)

Uued pullid EPK aretuses (2013. a II hindamise järgi)

Pm-mag Tõnu Põlluäär

ETKÜ Tõuraamatu- ja aretusosakonna juhataja

On möödunud aasta viimasest pullide hindamise ülevaatest ajakirja veergudel. Käesolevas artiklis tutvustan uusi, 2007. a sündinud pulle, kes on saanud positiivsed hindamistulemused ja kelle kasutamine aretuseks on otsustatud.

PRONIF 444 (Pronto x Infrarood-Red x VEST Rommy) sündis Avo Kruusla Kaska-Luiga talus Põlvamaal. Pullil on suur šviitsi verelisus (64,9%) ning ülikõrge SPAV (136). Tütardel on väga hea piimatoodangu (+1747 kg) ja valgusisalduse parandus (+0,06%) ning kõrge SSAV (111). Välimiku järgi on pulli tütarde hinded positiivsed, paranevad nii tüübi (109), udara (103) kui ka jalgade (122) aretusväärtus. Üksitunnuste järgi on võimalik parandada tütarde suurust (110), kere sügavust (111), tagajalgade seisust (95), nisade asetust (106) ja pikkust (106) ning sõrgatsi tugevust (103). Ettevaatlik peab olema poegimiskerguse (73) ja surnult sündide (73) näitudega. Võimalik, et see tuleneb AP verelisusest tingituna suuremast luustiku massist. (Foto 1)

PRONKS 445 (Pronto x FYN Aks x Bruto) sündis Tartu Agro AS karjas. Hea SPAV (111), piimatoodangu pa-

randus (+917 kg) ning SSAV (106) väärtused. Tüübi (99), udara (106) ja jalgade (117) aretusväärtused on head. Üksitunnustest parandab Pronks oma tütardel laudja sirgust (105), nisade asetust (104) ja sõrgatsi tugevust (99). Välimiku miinusteks on kitsas laudjas (85) ja liiga püstine tagajalg (82). Sarnaselt poolvend Pronifiga on ka Pronksi järglaste seas surnult sündide esinemissagedus suur (86).

RUBERTO 435 (Rubert-Red x Bruto x VEST Top) sündis Tartu Agro AS karjas. Pullil on suur RH verelisus

Foto 1. Pronif 10444

(P. Padrik)

(73,5%), emaisa on palju kasutatud Bruto. Väga kõrge SPAV (130) ühes väga hea piimajõudluse AV-ga (+1767 kg). Tütardel kõrge SSAV (119) ning nad on kergelt sündinud (106) ja surnult sündide esinemissagedus väike (116). Väga hea tüübi (106) ja udaraga (108) tütred, jalgade AV (99) on neutraalne. Tütred on suured (110), hea laudja sirgusega (107), tagajalgade asetusega (101) ja udara kesksidemega (111). Udarapõhi asub kannaliigestest kõrgemal (112) ning nisa pikkus väga hea (99). Suurim probleem on sigivusega, AV 80 (usalduskoefitsient 44%).

BANTOR 443 (Bangkok x Hektor-Red x Brattbacka) sündis Haage Agro OÜs Tartumaal, on üks vähestest Bangkoki poegade aretuses. Kõrge SPAV (120), parandades nii tütarde piimatoodangut (+920 kg) kui ka rasva protsenti (+0,01%) piimas. SSAV (109) väärtus väga hea, samuti tüübi (103) ja udara (108) aretusväärtused. Tütred on suured (105), laia laudjaga (113), eesudar tugevalt kinnitunud (117) ja udarapõhi kannaliigestest kõrgel (112). Tütardel on hea nisade asetuse (102) ja sõrgatsi tugevus (100). Probleemiks SGAV 85 (usalduskoefitsient 55%) ning surnult sündide esinemine (85). Tütardel esineb sageli tõusvat laudjat (69), lamedat sõranurka (87) ja pikka nisa (114).

BAHTUD 434 (Bahama x FYN Aks x Norrbacka) sündis Lea Puuri Õunapuu talus Viljandimaal. Taas väga kõrge SPAViga (114) pull, kes parandab tütardele hea piimatoodangu (+1002 kg). Esimese laktatsiooni on lõpetanud 48 tütar, kelle piimajõudlusnäitajad on 7723–4,07–314–3,41–263. Keskmise välimikuga pull, kes parandab tütardele eesudara kinnitust (114), udara põhja kõrgust (108), nisade asetust (102) ja sõrgatsi tugevust (104). Tütred on aga väikesed (89) ja väikese kere sügavusega (89) ning lühikeste nisadega (75). Bahtudi tütred sünnivad kergelt (112) ja surnult sündide esinemissagedus on väike (103).

BAHAKS 430 (Bahama x FYN Aks x OJY Mabru) sündis Allan Ilissoni talus Valgamaal. SPAVi (104) vää-

Foto 2. Ludaks 10432

(P. Padrik)

tus on kergelt positiivne, parandades tütardele rasvasisaldust (+0,04%) piimas. Esimese laktatsiooni lõpetanud 53 tütre piimajõudlus on hea: 7143–4,22–302–3,38–242. Bahama poegade sarnaselt ei paranda ka Bahaks oma tütarde tüüpi (84) ning kõik tüübitunnused on negatiivse väärtusega. Samas on udaratunnuste parandamine Bahaksi pluss: eesudara kinnitus (111), tagudara kõrgus (103), udarapõhja kõrgus (111), nisade asetuse (102). Järglased sünnivad suhteliselt kergelt (97) ja surnult sündide esinemissagedus on väike (105).

LUDAKS 432 (Ludox-Red x FYN Aks x Hansmoen) sündis Sallasto OÜs Viljandimaal. SPAV 106 koos suure piimatoodangu AVga (+1537 kg). Pakkumises olevatest pullidest on üks parima SSAV (115) hindega pull. Positiivsed tüübi (106), udara (108) ja jalgade (100) hinded. Üksiktunnustest parandab tütarde kere sügavust (106), laudja laiust (108), tagajalgade seisu (99), sõranurka (102), eesudara kinnitust (111), udarapõhja kõrgust (106) ja nisade asetust (98). Ainsa negatiivse tunnuseks on lühikese nisa (86) esinemine (foto 2).

Valiku lihtsustamiseks on esitatud kõikide EPK tipp-pullid tunnuste hinnangud tabelina.

Tabel 1. Parimad pullid üksikute tunnuste hinnangute järgi

Piima kg		R%		V%		Tüüp		Udar	
Licht	2402	Ascip	0,24	Ascon	0,16	Rubert-Red	117	Garham	112
Ruberto	1767	Center	0,10	Garham	0,15	Ludomar	112	Ascip	109
Pronif	1747	Bahaks	0,04	Pronif	0,06	Bermon	111	Ludomar	109
Jalad		SSAV		SKAV		SGAV		STAV	
Pronif	122	Ruberto	119	Licht	130	Ludomar	117	Bruma	121
Bruma	118	Ascip	119	Rubert-Red	124	Bruto	113	Rubert-Red	119
Pronks	117	Bruma	118	Ascon	124	Ascip	104	Center	117
		Banmar	118						
Poegimiskergus		Surnult sünde		SPAV		Piima kg I lakt			
Cicak	124	Cicak	119	Licht	139	Licht	8207		
Ascon	115	Ascon	118	Pronif	136	Bahtud	7723		
Bahtud	112	Ruberto	116	Ruberto	130	Banmar	7486		
Licht	111			Garham	123	Rubaks	7469		

Lihatõugu veiste geneetilisest hindamisest

Pm-mag Tõnu Põlluäär

ETKÜ Tõuraamatu- ja aretusosakonna juhataja

Vastavalt tõuaretuse seadusele, Euroopa Liidu määrusele nr 2006/427 ja lihatõugu veiste aretusprogrammidele on otsustatud hakata geneetiliselt hindama ka lihatõugu veiseid. Vastav kord on Veterinaar- ja Toidumetis kinnitatud.

Mis on lihaveiste geneetiline hindamine? See on teatud tunnustele arvatud aretusväärtus (AV), mis näitab pulli võimet oma järglaste kvaliteeti parandada (või mitte). Tunnuseid, millele AVd arvutada, on palju, kuid Eestis oleme esialgu otsustanud kasutusele võtta kasvukiiruse AV. Lihaveisekasvatuse arenguid ja kasvatajate vajadusi silmas pidades ning andmete parema laekumise korral on võimalik edaspidi tunnuste arvu suurendada. Lihaveiste geneetilisest hindamisest arvatatakse kasvukiiruse aretusväärtused erinevatel aegadel: sünnimassi AV (SAV0 või SAV0E), võõrutuse AV (SAV200, SAV200E) ja aastakasvu AV (SAV365).

Hindamiseks on kaks varianti:

- otsene kasvukiirus (pulli järglaste AV, kaasatakse pulli tütarde ja poegade andmed);
- emapoolne kasvukiirus (pulli tütarde järglaste AV, kaasatakse pulli tütarde poegade ja tütarde järglaste andmed).

Järelikult on hindamiseks vaja sünnimassi, võõrutusmassi (200 päeva mass, mida on kasvatajal võimalik kaaluda veise 150–250 elupäeva vahemikus) ning aastamassi (365 päeva mass, kaalutud veise 325–405 päeva vahemikus) andmed. Mida enam andmeid, seda paremad, usaldusväärsemad ja täpsemad tulemused saadakse. Seega taas üleskutse lihaveiste jõudluskontrollis osalejatele: kuigi jõudluskontrollis osalemine ei kohusta noorloomade kaalumist 200 ja 365 p vanuses, leidke võimalus seda teha. Nii saame tähtsad andmed andmebaasi ning pullidele usaldusväärsema aretusväärtuse.

Hindamisel on väga tähtsal kohal veiste põlvnemisandmed. Need sobivad hindamiseks, kui järglase isa ja ema on samast tõust. Seega kaasatakse geneetilisest hindamisest veised alates teisest põlvkonnast (75% verelisus). Hinna-

tava veise isa peab olema puhtatõuline tõuraamatu pull. Andmete vastavusele on samuti piirid seatud. Selliseid andmeid, kus sünnimass on väiksem kui 20 kg, võõrutusmass väiksem kui 100 kg või suurem kui 550 kg ning ööpäevased massi-iibed väiksemad kui 300 g või suuremad kui 3 kg, hindamises ei kasutata.

Aretusväärtuse keskmiseks on 100 punkti. Üldreegel kasvukiiruse indeksi määramisel on see, et mida enam ületab aretusväärtus 100 punkti, seda kiiremini kasvavad konkreetse pulli järglased. Samas on sünnimassi indeksi tõlgendamiseks vaja teada, et mida suurem on aretusväärtus, seda suuremad vasikad sünnivad. Suur vasikas ei ole iseenesest probleem, kui ei esine surnult sündide ja poegimisraskusi, see aga on tulevikus AV hindamise teema. Vastavalt Eesti lihaveisekasvatuse kvaliteedile hinnatakse aretusväärtused seitsmele lihaveise tõule: Ab, Ch, Hf, Li, Si, Ba ja Hc. Pullid, kellel AV hinnatakse, peavad olema puhtatõulised ning kantud tõuraamatusse ja neil peab olema seemenduskood.

Aretusväärtus avaldatakse, kui pullil on järglased vähemalt kahes karjas ning usaldusväärsuse koefitsient on vähemalt 50%. Tulemused avaldatakse kaks korda (01.02 ja 01.09 andmete seisuga) aastas ning need on nähtavad programmis Liisu.

Eeltoodust lähtuvalt veel kord üleskutse lihaveisekasvatajatele, kelle veised on jõudluskontrollis:

1) kaaluge oma noorloomad nõutavas ajavahemikus, et neil oleks võimalik arvutada korrigeeritud 200 ja 365 päeva mass ning massi-iibed;

2) kandke puhtatõulised pullid tõuraamatusse, et nende pullide järglasi saaks kaasata geneetilisest hindamisest;

3) müüge, rentige või vahetage puhtatõulisi pulle teiste omanikega, sest mida rohkem on pullil tütreid erinevates karjades, seda usaldusväärsemad on AVd;

4) registreerige nõutud aja piires ja täpselt karjas toimunud sündmused, kindlasti rasked poegimised ning surnult sünnid. Veise karjast väljaminekul valige väljamineku põhjuste nimekirjast kõige täpsem (vältige „muud põhjused“).

Foto 1. Simmentali pull Tšehhis

(T. Põlluäär)

Foto 2. Šarolee pull Tšehhis

(T. Põlluäär)

Eesti maakarja kasvatajate suvepäevad

Pm-mag Käde Kalamees
EK Selts

Maakarja kasvatajate suvepäevad toimusid 13. ja 14. augustil Viljandimaal ja Tartumaal. Bussireis algas Saaremaalt kaheteist maakarja huvilisega juba kell viis hommikul, et võimalikult palju näha kahe päeva jooksul. Saarlastele lisandus Harjumaalt kaks, Viljandimaalt üks ja Pärnumaalt kuus inimest, teisel päeval liitusid veel neli, seega kokku 25 reisivõõrulist.

Esimene peatus oli Suure-Jaani kalmistul, kuhu on maetud Eestile kuulsust toonud heliloojate Kappide dünastia, Mart Saare ning esimese eesti soost maalikunstniku Johan Köleri põrmud. Sinna on maetud ka õpetatud agronoom Ado Johanson ja põllumajandusprofessor Jaan Lepajõe ning seal on ka Olustvere krahvide Fersenite hauaplats. Kalmistu kõrval on Eesti kuulsu skulptori Amandus Adamsoni tehtud muinaseestlase-vabadusvõitleja, Sakala vanema Lehola Lembitu skulptuur (koopia).

Uudistasime veel Olustvere giidi Elviira Grossbergi juhendamisel uhket Suure-Jaani vallamaja, vendade Kappide majamuuseumi ja Suure-Jaani Evangelist Johannese kirikut, mis on kindluskirik. Saime teada, et Suure-Jaani kirik on ehitatud enne 1300. aastat ja on seega vanim Viljandimaa kivist maakirik. Kirikutorni eeskoja lõunaseinal paikneb korduva lõhkumise tõttu kirikuaiast ära toodud ratasrist. Sellel on nimi Anne Ratcesep, pesukurika kontuurkujutis ja daatum 1598. See on allesolevaist ratasristidest vanim. Erandlikult on rist püstitatud mitte perekonnapea, vaid naise hauale. Kohalik pärimus räägib Annest kui katkuhaigete hoolekandjast. Tornikell on valatud 1652. aastal Johan Putensi valukojas Stockholmis. Kooriruumis seisab valgest ja hallist lihvitud marmorist urnikujuline mälestusmärk Olustvere krahvile kindral Hans Heinrich von Fersenile. Tekst urnijalamil ütleb, et mälestusmärk sisaldab krahvi südant.

Meie giid jutustas ühe pärimuse kiriku kohta: kõige kõrgema torniga kirik olnud vanasti Suure-Jaani kirik. Selle torn ulatunud pilvedesse. Pilved jäänud mitu korda torni taha kinni. Rahvas hädas: päike ei saa enam paista, sest

pilved ees. Pilvisel ajal ei taha vili kasvada. Mindud targalt nõu küsima, mida torniga teha. Eks tark õpetanud: tehke torn lühemaks! Mehed kohe ametisse. Võtnud pikad käiad ja sidunud ümber torni ülemise otsa, sikutanud ja sikutanud. Aga viimaks saadud jagu: torni ülemine ots kõige kukega tulnud praginal alla. Hädavaevu saanud mehed kuke eest ära joosta, muidu oleks kukk neid surnuks löönud.

Edasi sõitsime Lõhavere linnamäele, kus vaatasime omanäolist monumendikompleksi ja saime teada, et 1969. aastal tehti see vabatahtliku annetuse korras ja monumendile on kirjutatud nii ladina kui eesti keeles Liivi Hendriku kroonikast pikad tekstid vabadusvõitlusest.

Järgmine peatuskoht oli Olustvere mõisakompleks. Tallis nägime vanu tööriistu, topiste kogu ja Voldemar Luhti (EK Seltsi taasasutaja liige 1989) tehtud puuhobuste kollektsiooni. Elevust tekitas maatõu kasutamine puuskulptuurides, näiteks pealkirjastatuna „Kommunistid hävitasid eesti maakarja 1946–1947“ või „Eesti maakari põllumajandusnäitusele“. Edasi suundusime viinakööki, kus toimuvad keraamika- ja klaasi töötoad. Meie silme all valmis klaasist luik, selle töö ajal räägiti klaasitoodete tegemise valudest ja võludest. Magasiidas tutvusime ekspositsiooniga mõisaaegse eluolu korraldusest.

Loomakasvatajatena olime huvitatud ka sealsetest koduloomadest, seega näidati meile laudas kahte siga, erinevat tõugu kanu ja hobuseid. Olustveres karjamaal kosub üks maatõugu mullikas. Giid Elviirale andsime üle mullika põlvnemist kinnitava põlvnemistunnistuse. Olustvere teenindus- ja maamajanduskoolis tutvusime minimeierei töö ja laboriga. Huvilised said esitada küsimusi ja soovisid kontakte edasiseks suhtluseks. Kella 13-ks jõudsime mõisa peamajja, kus meid kostitati maitsva lõunasöögiga.

Edasi sõitsime Kõo suunas Andressaare tallu, kus seltsi juhatuse liige Merja Magnus tutvustas oma maakarja lugu. Vaatasime karjamaal maatõugu veiseid ja seda ka pilguga, keda saaks esitleda sel aastal Ülenurme näitusel. Alates 2008. aastast on igal aastal esitletud maatõugu Ülenurme näitusel. See talu on kasvatanud alates 2005. aastast maakarjale aretuspullu. Praegu on talus kasvamas kaks aretuspulli sperma varumiseks. Spermat on varutud

Foto 1. Suvepäevalised Lehola Lembitu ausamba ees Suure-Jaanis
(M. Kalamees)

Foto 2. Merja Magnuse tõufarmi külastus. Esiplaanil Loori (2008. a maatõu viss)
(M. Kalamees)

Foto 3. Aigar Breti hallitusjuustude degusteerimine
(M. Kalamees)

veel pullidelt Virvak EK 262, Otitõll EK 263, Näk-Näp EK 304 ja Ullak-Napi EK 322. Ühispidi tegime 2008. a vissi Looriga.

Esimene päeva viimaseks sihtkohaks oli Põltsamaa roosiaed, mis on tuntud oma sordirikkuse poolest. Roosiaia rajasid Põltsamaale 1994. aastal ettevõtte asutajad Küllike ja Rein Joost. Väikeettevõtte Eesti Roos OÜ loodi 1996. a. Põhitegevuseks on roosiistikutega ning lõikerõõsude kasvatamine ja müük. Praegu kasvab roosariumis ligi 5000 roosipõõsast umbes 1000 erinevast sordist. Põltsamaa roosiaed on oma kollektsiooni suuruse poolest Baltikumi suurim ja kuulub Euroopa kümne suurema roosariumi hulka. 1,5tunnine erinevate sortide imetlemine päädis sellega, et osteti enim meeldinud roosiistikuid koju oma aeda viimiseks.

Olime saanud veeta kauni suvepäeva halvale ilmaenustusele vaatamata peaaegu kuival, kuid õhtul teel Ilmatsalu poole tuli kõik taevasse jäänud vihm lõpuks siiski alla. Vihmaseks pöördunud ilma saime nautida ühises söögilauas Ilmatsalu motelli saalis, kus keskustelu jätkus hilisteks tundideks.

14. august algas hommikusöögiga Ilmatsalu motellis ja jätkus sõiduga Märjale Eesti Maaülikooli Eerika katsefarmiga tutvuma. Farmist andis hea ülevaate Hanneloore Kiiver. Erilist huvi pakkus robotlõpsi jälgimine ja fistuliga lehmade taustauring. Eerika farmis on viis maatõugu lehma ja neli lehmikut. Eliitklassi tõufarmi lehmad lüpsid 2012. a keskmiselt 6106 kg piima, milles 4,76% rasva ja 3,63% valku. Selle farmi maatõu ühe vanima lehma Kaisa EK 8791436A (sünd 11.04.2007) suurim päevalüps on

Foto 4. J. Köleri hauaplatsi taustal
(M. Kalamees)

38,8 kg, 3. laktatsioonil lüpsis 305 päevaga 7946 kg piima, milles 4,38% rasva ja 3,57% valku. Ta on andnud kolm lehmjürglast, kellest Kalli EK 11300939B võitis EK vissitiitli Ülenurme näitusel.

Aigar Breti Luke farmimeierei tegutseb aastast 2004 ja on ainuke hallitusjuustude tootja Eestis. Tootevalikusse kuuluvad käsitsitööna valmistatud hallitus- ja toorjuustud. Talumeierei ostab piima Vello Breti Lahkaja talust ja teistelt naabritelt. Aastal 2004 alustati sinihallitusjuustu tootmist, sellele lisandus 2007. aasta detsembris valgehallitusjuust ja alates 2010. aastast toodetakse punast brie juustu. Aastast 2011 valmistatakse ka pinnahallitusega pressjuustu. Seega on toodete valik aastatega kasvanud üle kümne. Aigar Breti sõnutsi on nende motoks: heatujuulises kollektiivis stressivaba talukarja piimast käsitsitööna valmistatud tujutõstvad delikatessjuustud. Kogu juustuvadaku joovad ära Breti talu sead. Luke farmimeierei tooteid võib leida Stockmanni ja Kaubamaja toiduosakonnast, Rimi Hüpermarketitest, Selveritest, Prismadest, ETK Maksimarketitest ja Solarise Comarketist. Usinalt käiakse ka laatadel.

Aigar Breti ladusa jutu taustaks saime degusteerida paljusid erinevaid hallitusjuustude sorte. See oli päris lõbus, sest inimeste maiste on erinev ja siit ka erinevad kommentaarid. Üle kahe tunni kestnud keskustelu ja toodete degusteerimine andis põhjaliku ülevaate Breti pere töödest ja rõõmudest. Sellega olime jõudnud suvepäevade lõpusirgele ja alustasime tagasisõitu. Kaks kaunist suvepäeva möödusid linnulennul, aga andsid vaheldust igapäevatöödele ja tegemistele.

L A M B A D

ELaSi üritus 1. juunil Tartus

Pm-mag Külli Vikat
ELaS tegevjuht/aretusspetsialist

Üritus algas põllumajandusminister Helir-Valdor Seederi tervitussõnadega. Ürituse avas aga Eesti Tõulooma-

kasvatuse Liidu president prof Olev Saveli, kellele sellise spontaanse ettepaneku tegi seltsi juhatuse esimees Ell Sellis. Päevajuht oli Romet Koser.

Lammaste, kitsede ja koortega olid kohal Wasala OÜ (Janika ja Rein Mirka), Karroma talu (Elle ja Leo Kirss),

Foto 1. Põllumajandusminister H.-V. Seeder lambaid vaatamas
(O. Saveli)

Foto 2. Mõniste muuseum Tartus
(O. Saveli)

Sireli talu (Lenne ja Tiit Kaivo), Krimmi talu (Liidia Kängsepp), Tsura Talu OÜ, Sheep Trade OÜ, Latika Talu OÜ (Priit Hinto), Hallimäe Talu (Mats Meriste), Üvasi Talu OÜ (Anne Grünberg), Andri Peedo talu (Ain Pajo), Agu Teeveer, Hannes Urbanik, Kalmer Kivirai ja Liilia Tali.

Mõniste muuseum korraldas lambavilla õppeprogrammi lastele, karjakoerte töö demonstratsiooni (kolmel korral) koordineeris Liilia Tali. Päevakavasse mahtus veel villakoti viskamise/heitmise võistlus ja muidugi lammaste pügamise Eesti meistrivõistluse 1. etapp, kus villast tuli vabastada igal võistlejal kolm lammast. Kiireimal pügalal kulus selleks vähem kui viis minutit. Pügamisvõistluse esikolmik: 1. Mehis Tamsalu, 2. Raivo Pent ja 3. Adam Kaivo.

Tallede lutistoitmise võistlus jäi läbi viimata, sest linnalapsed olid kitsetallede kõhud hea ja paremaga võistluse alguseks juba täis söötnud! Külastajate (ja mitte ainult) kõhutäite eest hoolitses Jäneda Mõis, kes pakkus lambaliha mitmel erineval moel. Kogu päeva jooksul sai degus-

teerida kitsepiima- ja lambalihatooteid (sink, vorstid) ning näha, maitsta ja katsuda või osta käsitöökaupu, mis seotud lamba- ja kitsepidamise saadustega ning muud seltsiliikmete omatoodangut.

Suur tänu kõigile osalejatele! Tore päev oli.

Foto 3. Vaike talu perenaine käsitööga
(O. Saveli)

18. lamba- ja kitsepäev Kurgjal

Pm-mag Külli Vikat

ELaS tegevjuht/aretusspetsialist

Ell Sellis

ELaS juhatuses esimees

Lamba- ja kitsepäev toimus 3. augustil, nagu ikka esimesel augustikuu laupäeval. Päeva avas juhatuses esimees Ell Sellis, päevajuht Romet Koser tutvustas päevakava ja nii üritus käima läkski.

Kitsepiima- ja lambalihatooteid degusteerimist juhtis Ain Pajo. Kokku oli erinevaid tooteid degusteerimiseks ja hindamiseks viisteist. Kitsepiimatooteid pakkus kuus talu/ettevõtet. Parimaks hinnati Pärnumaa Vaike talu ürtidega määrdetuust. Paraku oli lambalihatooteid väga vähe ja parimaks lihatooteks valiti hoopis Põlvamaalt Eve Demitševa Sepa talu suitsutatud kitseliha.

Käelist tegevust (joonistamine, maalimine, ehet valmistamine, viltimine, paelte punumine jne) juhendasid Kurgja talumuuseumi töötajad ja Made Kaares.

Kell 11 alustas tööd lammaste konkursi žürii: liikmed EMÜ professorid Haldja Viinalass ja Olev Saveli, VTA

Foto 1. Tooted degusteerimiseks ja hindamiseks
(K. Vikat)

Foto 2. Kauneim ET utt ja parim ET noorjäär omanikega, Suur-Närskä talu (K. Vikat)

ametnikud Leone Kotkas ja Harma Annus ning konsulent Hillar Kalda, hinnati 10 palli süsteemis (10, 8, 7, 6 jne). Tulemused olid järgmised.

Kauneim ET utt

1. 20800062 – 50 p, omanik Lilien Veske
2. 1197150 – 38 p, omanik Lilien Veske
3. 1018097 – 37 p, omanik Leonid Kirss

Kauneim EV utt

1. 2293738 – 43 p, omanik Liidia Kängsepp
2. 2811468 – 41 p, omanik Tsura Talu OÜ
3. 2364988 – 36 p, omanik Ell Sellis

Nooruttede rühmade omanikud

ET

1. Lenne Kaivo – 47p
2. Lilien Veske – 40p
3. Vahur Agar – 36p

Parim noorjäär

ET

1. 3065679 – 50 p, omanik Lilien Veske
2. 3061688 – 38 p, omanik Leonid Kirss
3. 3283516 – 37 p, omanik Lenne Kaivo

EV

1. 3163320 – 48 p, omanik Tsura Talu OÜ
2. 3165553 – 42 p, omanik Tsura Talu OÜ

Foto 3. Kauneim EV utt omanikuga, Krimmi talu (K. Vikat)

Foto 4. Parim EV noorjäär omanikuga, Tsura Talu OÜ (Margus Keldo) (K. Vikat)

Rahvalemmikust kitse valisid suvepäevalised

1. 101356 – omanik Põhjala Kitsekoda
2. 77743 – omanik Vaike talu
3. 106368 – omanik Mäehansu talu

Rahalised auhinnad konkursside võitjatele pani välja selts. Erinevalt varasematest aastatest soovis juhatus suunata auhinnaraha ettevõtte lambakasvatusse, et nii saaks raha kasutada lammaste pügamisteenuse eest tasumiseks või uue aretusjäara ostmiseks. Mineraalikausid kinkis võitjatele Anu Ait OÜ, kes valis enda lemmikloomaks Leonid Kirsi ute. Lambakasvatusinventariga toetas Scandagra Eesti AS (endine Farm Plant Eesti AS). Eesti Tõuloomakasvatuse Liit (ETLL) tunnustas kauaaegseid tõukasvatajaid Lenne ja Tiit Kaivot Sireli talust, kinkides neile mõnusa rannatooli.

Koplis demonstreeriti karjakoerte oskusi lammaste ajamisel. Tiit Kaivol Sireli talust oli kaks koera ja üks koer oli Rõõmu talust Liilia Talil, kes korraldas koerte tööd ja ka kommenteeris seda.

Lamba massi ennustusvõistlust korraldasid Lilien ja Aivar Veske Rõõmu talust – nende sinine teksli jäär oli silma järgi hinnata. Iga pakkuja maksis ühe euro, kokku sai 49 eurot. Jäära massiks osutus 59 kg. Võitja Hedi Käpp oskas selle täpselt pakkuda, tasuks 49 €.

Foto 5. Rahva lemmik – kitsede konkursi paremik omanikega (K. Vikat)

Foto 6. Sireli talu peremees karjakoeraga (K. Vikat)

Foto 7. Sinine tekseli jääär (K. Vikat)

Ülipopulaarseks osutus sellel aastal villakoti viskamise võistlus. Võistlusplatsi sättis valmis Tsura talu meeskond. Kohtunikud olid leebed. Ott Liivlaid ja Harry Rosenblad pigem innustasid tegema uusi katseid ja ennast ikka taas ja taas proovile panema. Viskajate hulgas oli palju neid, kes kunagi varem polnud võistlusel osalenud. Oli muidugi ka juba kogenud võistlejaid. Ell Sellis pani kirja 88 võistleja tulemused. Meeste võistlusklassis tuli lausa korraldada finaali, sest nii Denis Demitšev kui Andrus Käpp heitsid villakoti 15 m 20 cm kaugusele.

Tabel 1. Villakoti viskamise võistluse tulemused

Mehed		Naised	
1. Denis Demitšev	15,20	1. Helgi Nurm	12,20
2. Andrus Käpp	15,20	2. Rita Kaup-Kaljuve	10,70
3. Kermo Rannamäe	14,80	3. Mirjam Nikolai	10,45
Noormehed		Neiud	
1. Karel Orav	14,70	1. Kaidi Pent	9,30
2. Bertty Nurm	14,00	2. Triinu Kaup	7,90
3. Tanel Toomla	12,10	3. Pille-Riin Roots	7,00
Poisid		Tüdrukud	
1. Jaagup Piirsalu	6,10	1. Raily Kuttan	4,80
2. Mel-Fred Lehispuu	6,00	2. Anna-Kaisa Roots	4,40
3. Ramsi Käpp	5,80	3. Paula	4,10

Kogu päeva jooksul tutvustati lamba- ja kitsetõuguge. Päevajuht Romet Koser küsitles pea igat talunikku, kes olid oma toodetega või loomadega Kurgjale tulnud. Kitsedega olid kohal Vaike talu, Põhjala Kitsekoda, Sepa talu, Mäehansu OÜ, Kolotsi Talu OÜ ja Andri-Peedo talu. Lambatõugudest olid esindatud eesti valge- ja eesti tumedapealine, tekseli, dorseti, suffolki, gotlandi (50%) ja dorperi tõug. Eksootilisust lisas sinine teksel, keda oli lausa kaks erinevatest taludest. Näitusele oli toonud lambaid Tsura, Krimmi, Väike-Hauka, Karroma, Suur-Näraska, Sireli, Parmu ja Rõõmu talu.

Foto 8. Leonid Kirss võistlus-
hoos (K. Vikat)

Kõievedu oli välja kuulutatud, kuid korraldajatel polnud sobilikku köit. Samas keerutati käepärasest materjalist tõhus spordivahend valmis. Võistlus käis kitsekasvatajate ja lambakasvatajate vahel. Rõõmsameelsed ja hästi organiseeritud kitsekasvatajad jäid peale 2 : 0. Kena oli see, et kaotajad ei kurtnud, ehkki põhjust oleks olnud, sest neid oli vähem.

Päeva viimane ettevõtmine oli lambapügamise Eesti MV II etapp ning Eesti meistri väljakuulutamine. Võistlejad Euroopa juunioride meister Adam Kaivo, OÜ Jardiinene mehed Raivo Pent ja Mehis Tamsalu, Peedo Fiks, Leonid Kirss ja Helgi Nurm. Pügamisvõistlustel on praegu olukord niisugune, et võistlejad on kohtunikest targemad, oskavad kokku lugeda sisselõikeid ja mõõta pügamise aega. Rahvusvahelistel võistlustel osalemine on meeste tööle märgatava jälje jätnud. Tsura talu villakerad tulid pügamismasina terade alt välja kaunimad kui varasematel aastatel. Kui korraldajad kahtlesid, kas on julgeid mehi-naisi, kes raudadega pügamise ette võtavad, siis Helgi ja Leo entusiasm ei lasknud võistlusel luhta minna. Võitis Leo, Helgile jäi auväärne teine koht. Leo pügas ainsa masinpügajana ka asjaarmastajate võistlusklassis.

Eesti meistrivõistluste II etapi võitis Mehis Tamsalu – viis lammast ajaga 7.17, ta tegi vaid kaks sisselõiget ja nende eest lisati 20 trahvisekundit. Mehisest sai ka kahe etapi kokkuvõttes Eesti esimene meister lambapügamises. Auhinnad Eesti Lambakasvatajate Seltsilt, sealhulgas ka Heinigeri firma pügamismasinate terad ja tallad.

Pügajad moodustavad haruldast üksmeelse meeskonna, kes võistlevad, aga samal ajal ka toetavad üksteist. Nende tegutsemislust nakatas ja nii tekkis sama rõõmsameelne abimeeskond. Tsura talust toodi suurepärase ühtlase nooruttede rühm pügamisvõistlusele. Margus Keldo nõuandeid ning Tsura talu aedasiid ja haagist oli raske üle hinnata. Tiit Kaivo Sireli talust ja Merle Laas Tsura talust moodustasid tegusa villakoristusrühma. Kaido Ilvese pojad ja Siim Sellis tassisid lambaid pügajatele ette ja eest ära. Täiuslikku abimeeskonda veel kokku panna ei suudetud

ja nii pidid ka pügajad ise lammaste tassimisel ning gile osalejatele, külastajatele ja koostööpartneritele, kes kohtunikule ettenäitamisel rassima. auhindadega üritust toetasid.

Kõige lõpuks oli ühine õhtusöök muuseumis ja maiustati imemaitsva tordiga, mille tõi Anu Ait OÜ. Suur tänu kõi-

Lammaste 2012. a jõudluskontrolli tulemused

Pm-mag Külli Vikat
ELaS tegevjuht/aretusspetsialist

Ajakirja toimetust vabandab, et need kaks tabelit jäid avaldamata eelmises ajakirjanumbris.

Tabel 2. Eesti tumedapealise (ET) lambatõu jõudluskontrolli tulemused 2012. a

Jrk nr	Farmi nimi	Põhikari 01.12.12 (uted + jäärad)	Uted			Sündis talleid			Keskmine viljakus	Kaalutud talleid		Nende	
			paaritunud	poegis		kokku	elusalt	%		arv	%	100 päeva mass, kg	ööpäeva massiive, g
			arv	%									
1	Aardla Piimaühistu	13+1	11	11	100	11	10	90,9	1,00	7	100	24,7	207
2	Ivo Kruusenberg	10+1	9	8	88,9	14	13	92,9	1,75	11	100	25,0	201
3	Latika Talu OÜ	44+2	46	46	100	80	75	93,8	1,74	71	100	24,4	202
4	Tiiu Mürk	12+0	12	9	75,0	20	17	85,0	2,22	14	87,5	36,9	334
5	Vahur Agar	34+3	31	31	100	49	48	98,0	1,58	44	97,8	27,2	230
Grupi keskmine		kuni 50PK	22	21	96,3	35	33	93,7	1,66	29	98,0	27,6	235
6	Jaan Veski	71+1	71	70	98,6	111	95	85,6	1,59	73	88,0	19,6	158
7	Laire Käis	59+2	60	56	93,3	78	63	80,8	1,39	56	88,9	27,4	230
8	Lenne Kaivo	87+3	92	86	93,5	107	101	94,4	1,24	69	77,5	26,9	218
9	Urmas Nõmm	62+1	73	69	94,5	90	84	93,3	1,30	33	40,7	34,5	310
10	Väino Veersalu	79+1	79	77	97,5	133	120	90,2	1,73	92	81,4	27,0	232
Grupi keskmine		51-100PK	75	72	95,5	104	93	89,2	1,45	65	75,3	27,1	230
11	Alo Sinimäe	104+1	127	123	96,9	230	209	90,9	1,87	83	51,2	26,6	224
12	AS Saaremaa Ökoküla	180+5	246	199	80,9	320	218	68,1	1,61	170	82,5	17,8	133
13	Janika Mirka	154+3	99	99	100	144	133	92,4	1,45	94	93,1	19,1	148
14	Leonid Kirss	124+2	71	64	90,1	102	98	96,1	1,59	85	85,9	27,5	234
15	Lilien Veske	101+5	94	93	98,9	167	167	100	1,80	137	100	25,7	213
Grupi keskmine		üle 100 PK	127	116	90,7	193	165	85,7	1,66	114	80,7	23,3	190
Farmid kokku / keskmine		1134+31	1121	1041	92,9	1656	1451	87,6	1,59	1039*	80,9	26,0	218

* kaaluti 1039 talle võimalikust 1284 tallest

Tabel 3. Eesti valgepealise (EV) lambatõu jõudluskontrolli tulemused 2012. a

Jrk nr	Farmi nimi	Põhikari 01.12.12 (uted + jäärad)	Uted			Sündis talleid			Keskmine viljakus	Kaalutud talleid		Nende	
			paaritunud	poegis		kokku	elusalt	%		arv	%	100 päeva mass, kg	ööpäeva massiive, g
			arv	%									
1	Age Alas	13+0	10	10	100	20	19	95,0	2,00	18	100	27,6	242
2	Ell Sellis	41+1	45	44	97,8	85	79	92,9	1,93	71	100	24,8	204
3	Eve Puustusmaa	19+2	23	21	91,3	28	28	100	1,33	20	80,0	21,1	171
4	Liidia Kängsepp	43+1	49	49	100	92	88	95,7	1,88	78	94,0	26,6	216
5	Olav Pilv	18+1	19	19	100	40	35	87,5	2,11	34	100	29,2	259
6	Ott Liivlaid	47+2	40	37	92,5	68	65	95,6	1,84	65	100	23,8	192
7	OÜ Talumees	18+1	15	13	86,7	18	15	83,3	1,38	14	100	18,9	151

Grupi keskmine	kuni 50PK	29	27	96,0	50	47	93,7	1,82	43	96,8	24,5	205	
8	Imme Neare	58+1	63	62	98,4	127	116	91,3	2,05	105	94,6	28,3	236
9	Kaire Veskilt	65+2	49	49	100	83	78	94,0	1,69	78	100	26,1	219
10	Nils Niitra	57+1	42	34	81,0	34	30	88,2	1,00	0	0	0	0
11	Urmas Aava	73+2	83	77	92,8	161	143	88,8	2,09	114	85,7	25,8	219
Grupi keskmine	51-100PK	59	56	93,7	101	92	90,6	1,80	99	92,2	26,7	225	
12	Aavo Arm	129+7	174	157	90,2	272	246	90,4	1,73	204	90,7	22,6	183
13	Maa-Investeeringute AS	129+3	123	107	87,0	133	123	92,5	1,24	114	98,3	24,4	207
14	Rehekivi OÜ	160+4	147	146	99,3	245	220	89,8	1,68	206	100	26,5	228
15	Tsura Talu OÜ	197+6	213	207	97,2	344	318	92,4	1,66	267	88,1	21,3	167
Grupi keskmine	üle 100PK	164	154	93,9	249	227	91,2	1,47	158	93,1	23,7	196	
Farmid kokku / keskmine	1067+33	1095	1032	94,2	1750	1603	91,6	1,70	1388*	93,7	24,8	207	

* kaaluti 1388 võimalikust 1482 tallest

L I N N U D

Eesti Linnukasvatavate Seltsi tegevusest 2011/12

PhD Matti Piirsalu

ELSi juhatuse esimees

Seltsi üldkoosolekul 11.11.2011. a tegi Teet Soorm ettepaneku juhatuse liikmete tööjaotuse kohta, mille üldkoosolek ka kinnitas: Matti Piirsalu – seltsi üldjuhtimine, ohustatud tõugu eesti vuti aretus-säilitusprogrammi ja individuaalse jõudluskontrolli läbiviimine; Andres Veide – seltsi esindamine Eesti Põllumeeste Keskliidu ja teiste siseriiklike ühingute, ühistute töös ja programmides; Jarno Hermet – esindab seltsi ja teisi vabariigi linnukasvatavate koostöös välisriikidega, millest põhiline on linnukasvatavate esindamine Brüsselis COPA/COGEA töörühmas.

Seltsi juhatuse koosolek kinnitas 17.11.2011. a juhatuse liikmete tööjaotuse: juhatuse esimeheks valiti Matti Piirsalu, aseesimeheks Jarno Hermet ja juhatuse liikmena jätkab Andres Veide.

Järgmisel juhatuse koosolekul (20.12.2011) otsustati jätkata 2012. a maikuu lõpuni töötasude maksmist ohustatud tõugu eesti vuti aretus-säilitusprogrammi ja individuaalse jõudluskontrolli täitmiseks. Kinnitati tegevliikmete liikmemaksud 2012. aastaks. Seisuga 01.01.2012. a oli WPSA Eesti osakonnal 11 liiget, kelle aasta liikmemaks oli 12 €. Andres Veide andis põgusa ülevaate EPK tegevusest ja soovitas seltsil jätkata EPK liikmena, sest see on Eestimaa põllumajandustootjaid ühendav MTÜ. Koosolekul kinnitati H.Tiku, V. Tiku ja M. Piirsalu koostatud „Eesti vuttide jõudluskontrolli ja nende geneetiliste jõudlusvõime säilitamine aastatel 2008–2012“ 2011. a vahearuanne.

Otsustati, et selts taotleb 2012. a turuarendustoetust, mille eesmärgiks seati kanamunade tarbimise propageerimine Eestis. Programmi rahaliseks suuruseks oli umbes 50 000 eurot. Vastavalt määruses tõlgendatule taotleti toetust viiele väikese või keskmise suurusega ettevõttele: OÜ Sanlind, Peri POÜ, Kehtna Mõisa OÜ, Linnu Talu

OÜ ja OÜ Äntu Mõis. Programmi omafinantseerimise osa (15%) otsustati katta seltsi rahalistest vahenditest vastavalt nimetatud ettevõtete munatoodangu mahule 2011. a. Vastavad summad kannavad need ettevõtted seltsi arvele. Juhatus kinnitas 2012. a viie kuu eelarve.

Põllumajandusministeerium tegi seltsile 27.12.2011. a ettepaneku esitada taotlus uuringuks „Planeerimisvajaduse planeerimise väljaselgitamine kalkunite, hanede, partide ja faasanite pidamisel sõltuvalt lindude arvust“. Nii selts kui ka teised organisatsioonid loobusid sellest, sest nende linnuliikide kasvatamine on meil hääbunud ning algandmeid ei ole. Samal ajal esitas programmi „Kanamunade teavituskampania“ koordinaator Margus Venelaine turuarendustoetuse kasutamise taotlused reklaamifirmadele.

25.01.2012. a toimunud juhatuse koosolekul oli päevakorras arutelu kanamunade turuarendustoetuse saamiseks teavituse programmi läbiviimise pakkumiskutsete läbivaatamine ja tulemuste kinnitamine. Selts tegi Margus Venelaise vahendusel kanamunade teavituse programmi läbiviimiseks kaheksa pakkumiskutset ja sai neli pakkumist: kaks teatasid, et loobuvad, kaks pakkujat ühinesid. Kanamunade teavituse programmi turuarendustoetuse tarvis esitasid pakkumised Age MC Cann (koondab endas ka Age Mc Cann, San-Korpus OÜ, Smile Group OÜ) ja Adell Taevas OÜ. Pakkumised olid rahaliselt võrdsed, kuid siiski erinevad. Saavutatava tulemuse põhjal tegi parima pakkumise Age Mc Cann (koondab endas ka Age Reklaam OÜ ja Tuspured Communications OÜ). Pakkumises oli parim reklaamikanalite valik koos analüüsi ja põhjendusega, madalaim kontakti hind ja suurim sihtgrupi katvus. Samuti oli reklaamikanalite valik efektiivne ja vähendas projekti haldamisel tekkivaid riske. Valitud pakkumine oli sobivaim juhuks, kui eraldatav toetus kujuneb väiksemaks taotletust.

31. jaanuaril 2012. a osales artikli autor koos prof H. Tikuga Ilmatsalus Eesti Tõuloomakasvatuse Liidu aas-

takoosolekul. Arutlusel oli ETLLi tegevuse 2011. a aastaaruanne, revideerimisakt, presidendi ja asepresidendi valimine (presidendiks valiti taas O. Saveli ning asepresidendiks A. Mölder), 2012. a tegevuskava ja eelarve, ETLLi liikmete liikmemaksude määramine. ETLLi tegevus loeti kordaläinuks.

PRIA nõudmisel tuli 14. veebruaril 2012. a esitada seltsi tegevliikmete nimekiri seisuga 01.01.2012: AS Tallegg, Peri POÜ, OÜ Sanlind, Linnu Talu OÜ, Kehtna Mõisa OÜ, OÜ Äntu Mõis ja OÜ Interfarm Est, lisaks lihtliikmete ja auliikmete nimekirja.

13. märtsil 2012. a kontrollis Veterinaar- ja Toidumeti Põlvamaa Veterinaar keskuse peaspetsialist Vaike Tartes PM määruse nr 6 alusel „Põllumajandusloomade aretustoetuse saamiseks esitatud nõuded ning taotlemise menetlemise kord“ vuttide individuaalse jõudluskontrolli läbiviimist FIE Eha Treieri Äksi vuti aretusfarmis ja Järveotsa Vutifarm OÜ vuttide sugufarmis. Mõlemas farmis oli 108 jõudluskontrollialust vutti. Ka teised aretuslikud nõuded olid farmides täidetud ja õigusaktide rikkumisi ei tuvastatud. Eesti Linnukasvatavate Seltsi esitatud andmed aretustoetuse saamiseks olid tõesed ning vastasid tegelikkusele.

15. veebruaril 2012. a esitas selts 216 vuti jõudluskontrolli läbiviimiseks PRIA-le taotluse aretustoetuse saamiseks, mille alusel kandis rahandusministeerium 10. aprillil 2012. a seltsile üle aretustoetuse, mis võimaldas maksta kõigile ohustatud tõugu eesti vuti aretus-säilitusprogrammi täitjatele töötasu kuni 2012. a lõpuni.

12. aprillil 2012. a jõustus PRIA peadirektori otsus, millega eraldati turuarendustoetus, kuid 15% turuarendusest tuleb katta linnukasvatusega tegelevatel farmidel omavahenditest.

Juhatus kinnitas farmide hindamistulemuste põhjal 2012. a parimad aretus-, tõu- ja paljundusfarmid: parim aretusfarm – FIE Eha Treieri eesti vuti aretusfarm Äksis; parim paljundusfarm – AS Tallegg lihakanade krossi Ross 308 paljundusfarm; parim tõulinnukasvatuse farm – Järveotsa Vutifarm OÜ; parim linnulihatootja – AS Tallegg; ja parim munatootja – OÜ Sanlind munakanade farm.

20. aprilli 2012. a juhatus koosolekul kinnitati seltsi 2011. a majandusaasta aruanne, tegevjuhtkonna deklaratsioon, raamatupidamise aastaaruanne ja tegevusaruanne.

Ülenurmel toimunud (01.09.2012) juhatus koosolekul kandis seltsi auliige prof H. Tikk ette vutiprogrammi täitmise hetkeseisu – programmi täitmine kulgeb plaanipäraselt. 2011. a lõpus oli FIE Eha Treieri farmis 1100 munejat eesti tõugu vutti ja 240 isasvutti, Järveotsa Vutifarm OÜs 6400 eesti tõugu emasvutti ja 860 isasvutti. Eesti vuti puhtatõulisi linde oli kahes farmis kokku 8600 emasvutti ja 1100 isasvutti. Samas kinnitati prof H. Tiku, teadur V. Tiku ja M. Piirsalu koostatud ohustatud tõugu eesti vuti uus aretus-säilitusprogramm ja jõudluskontrolli eeskiri aastateks 2013–2018. Uues programmis on ära toodud eesti vutitõu säilitamise eesmärgid ja meetodid, mis tagavad ohustatud tõu säilimise, kasutatavad aretusmeetodid ja viisid, aretusedu saavutamise abinõud, eesti vutitõu propageerimise kord, vutifarmerite ja ohustatud tõu säilitaja (ELSi) koostöö kirjeldus ja tööplaan.

Seoses FIE Ülo Pullisaare pensionile siirdumisega septembrikuus 2012. a otsustas selts anda vuttide jõudluskontrolli jätkamise üle Järveotsa Vutifarm OÜ-le, mille uueks omanikuks on Janika Jõgi. Kuna ELSi teadur Viive Tikk ja prof Harald Tikk avaldasid soovi lõpetada tööalane tegevus eesti vuttide jõudluse hindamisel ja aretus-säilitusprogrammi läbiviimisel alates 1. jaanuarist 2013. a, siis tegi selts ettepaneku vuttidega tehtava aretustöö jätkamiseks põllumajandusdoktor Aleksander Lemberile, kes jätkab seltsi teadurina vuttidega tehtavat aretustööd. Juhatus koosolekul kinnitati ka õppekava struktuur linnukasvatavatele kutsestandardi omistamiseks. Õppekava struktuur koostas ja esitas M. Piirsalu põllumajandustöötaja sihtasutuse kutsekoja kutsestandardi töörühmale.

Põllumajandusdoktor Jaanus Hämmal esitas seltsist lahkumisavalduse ja palus ennast vabastada WPSA sekretäri kohustest. WPSA uueks sekretäriks valiti põllumajandusdoktor Aleksander Lember, kes on nii WPSA kui ka seltsi 2012. a liikmemaksud tasunud. Seoses prof H. Tiku palvega vabastada end ETLLi volikogu liikme staatusest kinnitati Aleksander Lember ETLLi volikogu liikmeks.

2012. a novembrikuus koostas emeriitprofessor H. Tikk põllumajandusministeeriumi palvel vutikasvatavatele toetuse maksmiseks aluse. Ühe jõudluskontrollita suguvuti toetuseks määrati 2 eurot, mis moodustaks 17,7% suguvutile aasta kestel tehtud kulutustest. Selles on suguvuti üleskasvatuskulud 11,65 eurot, söötmiskulud 4,82 eurot ja pidamiskulud 4,82 eurot.

Foto 1. Kaarma broilerifarm

(ELS)

Foto 2. Pääsusilma sugulinnufarm

(ELS)

K R O O N I K A

Eesti punase tõu 305 päeva toodangu rekord taas purustatud

Pm-mag Tõnu Põlluäär

ETKÜ Tõuraamatu- ja aretusosakonna juhataja

Viimastel aastatel on tavaks saanud, et üsna tihti purustatakse seni kehtinud piimatoodangu rekordeid. Nüüd on taas põhjust rõõmu tunda. Eesti punast tõugu lehmade 305 päeva toodangurekord purunes. Siiani oli rekordiomani Sadala Piim OÜ lehm Tullles EE 8420749, kes oma rekordi 16 653 kg saavutas kolmandal laktatsioonil 2.05.12. a. Nüüd on 305 päeva rekordiomani Kõljala POÜ (Saare maakond) lehm Miilas EE 8981073, kes neljandal laktatsioonil lüpsis 18 189 kg piima. Tagasihoidlik on piima rasvasisaldus (2,32%), kuid seda juhtub tihti mikserisõotmise tehnoloogiat kasutades. Piima valgusisaldus oli 3,07%. Miilase isa on punasekirju holsteini pull Guido-Red ja emaisa rootsi punasekirju verelisusega Ramshamar.

Ka Miilase ema oli suure piimaanniga, mis parimal laktatsioonil oli 305 p arvestuses 11 302 kg. Miilas poegis neljandat korda 31.10.12 ja kolme laktatsiooni piimatoodangud on olnud kõik üle 11 tonni laktatsioonis (suurem 1. lakt toodang 11 473 kg). Tiinestumisega ei ole Miilasel probleeme olnud, ta on igal aastal esimesest seemendusest tiineks jäänud. Miilasele kuulub aasta algusest ka EPK lehmade päevalüpsirekord – 79,8 kg. Hea tervisega lehm, kes annab häid toodanguid, on farmerile igati tulutoov ning selliseid lehmi ihkab oma karja kindlasti iga piimatootja.

Foto 1. Miilas

(T. Põlluäär)

Kõljala POÜ on tippkari, kelle lehmad lüpsavad väga suuri toodanguid. 2012. a oli kogu karja keskmine väljalüps lehma kohta 10 842 kg (EPK 10 711 kg, EHF 11 424 kg), mis on 800 piimatootja hulgas viies tulemus (üle 100-pealiste karjade seas kolmas). Sel aastal on piimatoodang 526 kg plussis ja liikumas 11 400 kg-se toodangu suunas. Kõljala karjas on 536 lehma, kellest 74,6% on EPK tõugu. Ühistu juht Tõnu Post on ühtlasi ka 2012. a parima piimatootja tiitli omanik, kandideerimas konkursil Aasta Põllumees 2013 ning on ETKÜ nõukogu liige. Palju õnne Kõljala karjaaretajatele rekordi püstitamise puhul!

TÕULOOM 2013 Ülenurmel päikesepaistes

Emeriitprofessor Olev Saveli

ETLLi president

Viimaste päevade ilmaennustus osutus tõeks – laupäeval ei märganud ainsatki pilve taevast, kõik nautisid ilusat ilma. Nagu tasu aasatagusele vihmasegusele päevale. Ka suuremad kahtlejad muutsid päevaplaani ja jõudsid Ülenurmele.

Varakult olid kohal näituse linnud-loomad, põllumajandusmuuseumi territoorium oli kirev müügipunktidest, toidupakkujatest ja toredatest külastajatest. On tore sündmus, kus ka linnalapsed näevad kõiki koduloomi ja -linde. Ja saavadki teada, kust tulevad maitvad toiduained.

Ürituse avasõnad lausus põllumajandusministeeriumi asekanstler Toomas Kevvai, laulis PRIA segakoor, vas-

tastikused viisakusavaldused Ülenurme vallavanemalt Aivar Aleksejevilt, põllumajandusmuuseumi direktorilt Merli Sillalt ja Eesti Tõuloomakasvatuse Liidu presidendilt. Muuseumile anti mälestuseks 2013. a parima tõuaretaja karikas ja nokkmüts, liidule päts leiba kosumiseks. Täpselt kell kaksteist algas tegevus areenil.

Et tegemist on tõuaretusorganisatsiooni tähtpäevaga (1993–2013), siis tunnustati nelja parimat tõuaretajat läbi kahekümne aasta: lambakasvatatajad Lenne ja Tiit Kaivo Sireli talust Harjumaalt, eesti vuti tõu looja ja aretustöö koordinaator EMÜ emeriitprofessor Harald Tikk, kolme piimaveisetõu kasvataja ja rekordkarja omanik Lea Puur Õunapuu talust Viljandimaalt ning oma hobusekasvandust ja Eesti hobuste aretust juhtiv pm-knd Andres Kallaste. Nendele tublidele inimestele kuulub loomakasvatajate austus. Noortel on palju õppida nende käest.

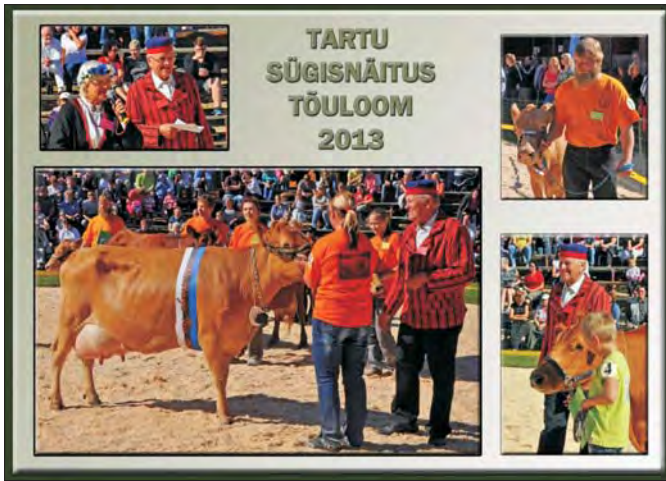

Foto 1. Kalle Saastamoine fotokollaaž

Esitletud parimad lambad on viimaste aastate jooksul oluliselt ühtlustunud, eesti tumedapealine muutub järjest mustapealisemaks (suffolk), eesti valgepealine oli muutumas tekslikuks, aga teised (dala, dorsett) on veidi tasakaalustanud fenotüüpi. Selliste pere näitas sinist tekslit, peaaegu musta nagu parimate tõuaretajate tumesinine nokkmüts. Toimus mitteametlik võistluspügamine, kus kahe lamba pügamises võitis Eesti meister 2013 Mehis Tamsalu Euroopa noorte meistrit Adam Kaivot. Kitsi oli juba kolm, Aire Tamme Kurgja rahva lemmik nende hulgas. Parimateks tõuaretajateks 2013 (EV) tunnistati Margus Keldo (Tsura Talu OÜ) ja Lilien Veske Viljandimaalt (ET).

Lindude esindus oli klassikaline, aga Valeri Kostini hobilinnud lisasid mitmekesisust. Suurlinnud (jaanalinnud ja nandud) seekord puudusid. Traditsiooniliselt tunnistati kanakasvatust ASi Tallegg, aga vutikasvatust läks tiitel Eha Treieri Äksi vutifarmi noortele jätkajatele.

Seakasvatavad olid kolmest ettevõttest nelja seaga. Kõik need ettevõtted tunnistati 2013. a parimateks tõuaretajateks: Saimre Seakasvatuse OÜ (eesti suur valge) ja AS Tamme Kuivatid (eesti maatõug) ning OÜ Pihlaka Farm (pjetraän).

Karusloomakasvatavad näitasid tavapäraselt väikest ekspositsiooni. Janika Roops (parim küülikuaretaja 2013) on uus Eesti Karusloomakasvatavate Aretusühingu aseesimees ja esitles mitut küülikutõugu ning pakkus küülikuvilla ja -nahatooteid. Silja Trahv (parim tsintšiljaaretaja 2013) ja Külli Kersten pakkusid vaatamiseks oma armsaid tsintšiljasid.

Pisut üle pooleteise tunni oli areen veiste päralt. Esimesena esitleti eesti maatõugu veiseid, kelle seast valiti Eesti maatõu viss, kohtunikuks juba teist korda Kalle Saastamoinen Soomest. Rainer Parts Otsa talust Tartumaalt on järjekindlalt osalenud Ülenurme näitusel ja sel aastal esimest korda tõi Miilu nende tallu reservvissi tiitli. Vissitiitel läks Eerika Farm OÜ lehmale Kalli, kes on esimene katsejaamas sündinud tiitlisaaja, varasemad tiitlid pälvivad katsegruppi võetud teiste ettevõtete lehmad. Kohal oli ka Enno Lohu Andressaare talu kümneaastane Loori, kes sai tiitli 2008. a. Maatõugu lehmade karjaspüsimine on tähelepanuväärne. Teist korda oli näitusel Loodimäe OÜ ja esimest korda Sadala Piim OÜ, aga parima tõuaretaja 2013 tiitli viisid koju saarlased (TÜ Mereranna PÜ), kuigi

üle 7000 kg piima lüpsvaid lehmi kohal polnud. See eest Saarte vissitiitel võeti juunis Upal.

Eesti punase ja eesti holsteini esitlusel on mõlema tõu esindajatega väljas alati Tartu Agro AS ja Avo Kruusla Kaska-Luiga talu, sel aastal Kruusla perest välja kasvanud ettevõtte AT&Mk OÜ. EPK-d esindas veel traditsiooniliselt Kõpu PM OÜ ja Eerika Farm OÜ, esmakordselt osales Sadala Piim OÜ. EHF-i esindasid lisaks iga-aastased Krootuse Agro AS ja Torma POÜ, aga parima tõuaretaja tiitli näppas Andres Tamm Soone Farm OÜst. Kahtlematult võimas esindus oli mõlemast tõust.

Seejärel oleme tavapäraselt välja kutsunud kolme tõu kohalolevad vissitiitli omanikud, seekord kaks maatõust ja holsteinist ning üks punasest tõust. Külastajad said omamoodi võrdluspildi. Kaks intensiivtõugu püüvad suuremaks, maatõug säilitab oma väiksust. Aga selge on, et järjest kallinevates piimafarmides on tähtis lehmalt, aga järjest enam farmi lehmakohalt, toota rohkem piima. Selleks peab lehm olema mahukas (suur raam), et järjest enam taimset sööta väärindada. Selgitusi andis kauaaegne EHF-i klassifitseerija, praegu lihaveisekasvatuse juhtiv spetsialist Ilmar Kallas.

Ja siis muidugi lihatõugude esindajad, aga hoopis teine esitlus ja koosseis: viis täiskasvanud pulli ja üks lehm vasikaga. Osa jäidki aedikusse. Et lihaveised on vaba- ehk haaremipidamisel, siis kolmel pullil tavapärane ninarõngas puudus ja neid juhtiti veenmise teel. Topi Mõisa OÜ hele akviteeni pull Elmar keeldus areenile sisenemast, pöördus hoopis helipuldi suunas, aga Aldo Vaan (parim tõuaretaja 2013) veenis ta siiski sisenema. Pull pidas vapralt vastu, aga väljumisel näitas oma vabadusetahet ja lasi jalga. Läks õnneks, kuid edaspidi tuleb mõelda ohutusele, ning areenile pääsu esmanõudeks tuleb kehtestada ninarõnga olemasolu, ja kindlasti eelnev treening. Boksis esitlemine on iseasi. Limusiini Topi oli rahulikum, samuti Tsura talu hereford Hans. Jane Mättik oli rõngastatud aberdiini-anguse Fantastiga valmis kõigeiks, samuti Vajo Farmi OÜ šarolee Capitaine. Esmakordselt näitas Targo Pikk mets (Talu ja tulu OÜ), kuidas tuleb esitleda ammlehma vasikaga. Kolme ettevõtte veised jäid areenile tulemata.

Tavapäraselt lõpetavad loomade esitluse areenil hobused, kelle esinemine on pealtvaatajatele enamasti kõige meeldivam: hobuste treenitus, loomupärane oskus näidata ennast. Roomet Vahtras esindas OÜ Kolgaküla talli, esit-

Foto 2. Targo Pikk mets šarolee ammlehma ja vasikaga (A. Tänavots)

leti kahte eesti tõugu hobust ja ta sai tiitli parim tõuaretaja 2013. Tori tõu universaalset suunda esindasid oma hobustega perekond Haggi Raplamaalt, perenaine Eve sai ka tiitli parim tõuaretaja 2013, ja Jüri Patune. Eesti raskeveohobused olid suurima märakarja omaniku Andres Supi kasvandusest, kust pärinesid aasta parim noormära ja -täkk – selle eest tiitel parim tõuaretaja 2013. Trakeeni hobuseid esitles traditsiooniliselt Peep Puna OÜ Heimtali hobusekasvandusest, seekord oli abiks ka poeg, aga tiitli parim tõuaretaja 2013 sai isa. Hobuste esitluse lõpetasid araabia täisverelised hobused kauni traaviga, milles väljendub tõu eripära kõige paremini. Egle Kalevi täkk Nilsson läbis sel aastal Leedus 120 km pikkuse rännaku ja pälvis auväärse 3. koha. Maie Kuke (parim tõuaretaja 2013) mära Virginia oli teist aastat järjest tõu parim.

Käsitilüpsi võistlus on alati paelunud pealtvaatajaid, kuigi selle kestus on vaid üks minut. Peaagu kaks liitrit selle ajaga kätte saada on saavutus, aga päris tavaline Tiia Hallikule Eerika Farm OÜst, kes on lüpsi harjutanud juba kaua. Esitles ta maatõu vissi, aga lüpsis eesti punast tõugu lehma.

Lüpsmist on areenil katsetanud kohe-kohe abielluv pruut sõbrannade survele, aga seekord Mehhikost pärit järeldoktori stipendiumiga Tartu ülikoolis tudeeriv Reyna Maria Pérez Tiscareío. Täitus tema unistus – lehmalt piim kätte saada.

Viimane ettevõtmine areenil oli publiku lemmiku selgitamine. Kandidaate kogunes erinevaid: kolm vasikat, kits,

Foto 3. Mehhiklanna Reyna Maria Pérez Tiscareío lüpsikatsel
(O. Saveli)

kaks poni, emis... Määravaks pidi saama aplausi tugevus, mille mõõtjateks olid kolm last. Finaali pääsesid eesti maatõugu emis (AS Tamme Kuivatid) ja šarolee vasikas (Talu ja tulu OÜ). Üllatav on, et publiku hulgas on sead populaarsed. Kaks aastat tagasi võitis väike kirju ristanpõrsas finaalis eesti raskeveo täku Etori oma vilka tegevusega. Seekord sai napi võidu šarolee vasikas.

Oligi lõppenud kahekümnendale tegevusaastale pühendatud tõuloomade näitus publikule, aga loomakasvatatajatele ja teenindajatele väike pärastlõunaeine ning kojusõit. Kõik olid tublid.

Saksa lihaveisekasvatatajad tutvusid Eestiga

Tanel Bulitko
ETKÜ juhatuse esimees

Saksamaa lihaveisekasvatatajad külastasid 10.–13. septembrini Eestit. Tutvuti erinevate lihatõuge kasvatavate (Tsuru talu OÜ, Aberdeen Top Genetics OÜ, Laane Agro OÜ, Hannora OÜ, FIE Ants Ostrat ja Karitsu Rantšo OÜ) karjadega. Arutati lihaveisekasvatuse perspektiivide ja võimaluste üle Eestis. Vaagiti tuleviku koostöövõimalusi kahe riigi vahel. Kohtuti Eesti Lihaveisekasvatatajate Seltsi ja Eesti Tõuloomakasvatatajate Ühistu juhtidega. Heaks kogemuseks oli Saksa lihaveisekasvatatajail näha varasema perioodi koostöö raames Eestisse Saksamaalt ostetud tõuveiseid ja kohtuda nende kasvatatajatega. Lihaveisekasvatusalane koostöö on olnud tihe. Eestisse on aastatel 2004–2012 ostetud 623 lihatõugu veist Saksamaalt.

Saksamaa on Euroopa Liidu üks suurima lihaveiste arvuga riikidest.

Eestis on lihaveisekasvatusektor kiiresti arenev põllumajandusharu. Lihaveiste arvukus on kasvanud märga-

tavalt ning 12. septembri andmeil oli neid PRIA registris 60554.

Täname lihaveisekasvatatajaid, kes Saksa kolleegide võõrustamisele kaasa aitasid.

Foto 1. Karistu Rantšo külastus

(T. Bulitko)

Sündis esimene transgeenne vasikas

Prof Ülle Jaakma
Eesti Maaülikool

Eesti Maaülikooli, Tartu Ülikooli ja Reproduktiivmeditsiini Tehnoloogia Arenduskeskuse teadlaste koostöö tulemusena sündis 22. juunil Eesti esimene transgeenne lehmvasikas Juuni. Sõna „transgeenne“ tähendab seda, et vasika genoomi on lisatud täiendav geen. Juuni genoomis on inimese kasvuhormooni geen, mistõttu ta hakkab loodetavasti tulevikus oma piimas lüpsma kasvuhormooni, mida saab piimast eraldada ja kasutada erinevate haiguste ravimisel. Selliseid lehma, kelle piimast saab ravimeid toota, on maailmas veel vähe. Transgeense tehnoloogia juurutamine ravimitööstuses on revolutsioonilise tähtsusega, kuna võimaldab muuta ravimitootmise odavamaks ja kvaliteetsemaks. Seni on maailmas müügile jõudnud üks transgeensete loomade (kitsede) piimas toodetav ravim, trombiidi teket ärahoidva antitrombiini preparaati ATryn®.

Transgeenne tehnoloogia võimaldab toota peptiidseid ja valgulisi toimeaineid ravimitööstuse jaoks. Selliseid toimeaineid kasutatakse hormoonasendusravivis (näiteks insuliin diabeedi puhul, kasvuhormoon kasvuhäirete puhul) ja immuunmoduleerivas ravivis nn bioloogiliste ravimite koostises (näiteks kasvavastased, reumavastased ravimid jpt).

Lehm kui looduslik „bioreaktor“ tagab stabiilse ja suhteliselt suure peptiidi või valgu produktsiooni. Ravimi piimas tootmise eelduseks on transgeenne loom, kelle genoomi on sisse viidud vastavat ravimi toimeainet kodeeriv inimese geen. Transgeenne tehnoloogia on baastehnoloogia ning inimese kasvuhormooni geeniga vasikas on selle üks võimalik rakendus.

Kuidas Juuni on ilmale sündinud?

Juuni on sündinud transgeense kloonimise kasutamise tulemusena. Teatavasti tuntakse kloonimist kui mittesugulise paljundamise viisi hästi taimekasvatustes. Nii kartulikasvatust, pookimine või ka pistikute abil paljundamine on oma olemuselt kloonimine.

Kloonitavalt loomalt võetakse koetükike, millest eraldatud rakke paljundatakse ja kasutatakse rakutuuma doo-

Foto 2. Projektijuhid professorid S. Kõks ja Ü. Jaakma
(A. Tänavots)

noritena. Kloonimiseks on vaja ka munarakke, mida saadakse enamasti tapamajast toodud munasarjadest. Inkubaatoris küpsenud munaraku tuum eemaldatakse mikroskoobi all mikropipetiga, kloonitava looma rakk liidetakse munarakuga elektriimpulsi abil ning agregeeritud rakkudest kasvab nädalaga embrüo. Embrüo siiratakse ja sünnib järglane, kes on geneetiline koopia rakudoonorist.

Transgeense looma saamiseks on vaja luua geenikonstruktsioon, mis koosneb vajalikku valku kodeerivast geenist ja regulaatorgeenidest. Soovitav geenid sisestatakse kõigepealt kloonimisel kasutatavatesse rakkudesse ja seejärel ühendatakse transgeenne rakk kloonimise käigus munarakuga. Laboris kasvanud transgeenne embrüo siiratakse ja kui kõik läheb hästi, siis sünnib transgeenne loom. Sellise tehnoloogia tulemusena sündiski inimese kasvuhormooni geeni kandev Juuni.

Inimese kasvuhormooni geen on lisatud selliselt, et see hakkab tööle ainult Juuni piimanäärmes. Seega on ees pikk ooteaeg, kuni Juuni kasvab, tiinestatakse, sünnitab ja hakkab piima tootma. Alles seejärel saab testida tema piima inimese kasvuhormooni sisalduse suhtes.

Ravimite tootmine ei ole aga transgeense tehnoloogia ainus võimalik rakendus. Sellisel viisil võib luua näiteks geneetiliselt modifitseeritud sigu, kellelt saab inimestele siirdamiseks organeid. Samuti loodetakse tulevikus transgeense tehnoloogia abil luua haiguskindlamaid või ka pa-

Foto 1. Juuni ületas meediakünnise
(A. Tänavots)

Foto 3. Kuulajaskond
(A. Tänavots)

remate toodanguomadustega kariloomi. Nii on Uus-Meremaal juba loodud tavalisest suurema piima kaseiinisisaldusega transgeensed lehmad ja lehmad, kelle piimas puudub allergiat põhjustav β -laktoglobuliin. Hiinas on kloonimise teel saadud lehmad, kelle piimas on palju oomega-3-rasvhappeid. Mõeldud on ka loomade haiguskindluse suurendamisele. Loodud on transgeensed lehmad, kes on resistentsed tuntud mastiiditekitajate, stafülokokkide, vastu. Praegu töötatakse mitmete parasiitide, viiruste või bakterite põhjustatud haiguste suhtes resistentsete loomade loomisel, kasutades selleks nii transgeenset tehnoloogiat kui ka haruldaste, loomulikult viisil resistentsete loomade paljundamist kloonimise teel.

Inimeste toiduga seotud transgeensete arenduste ohutust pole Euroopa Toiduohutusamet seni veel kinnitanud.

Seepärast võimaldab seni kõige käegakatsutavam ja laialdasemat kasu transgeensete loomade tegemine ravimitootmise eesmärkidel ja selles suunas jätkub ka Eestis edasine töö. On vaja juurutada bioaktiivsete peptiidide puhastamise ja nende analüüsi tehnoloogiad ning tuleb leida partnereid nende produktide kommertsialiseerimiseks. Kuue kuni kümne erineva transgeense lehmakarja baasil on võimalik välja arendada bioravimite tööstus, kasutades teadmismahukaid tehnoloogiaid ja Eesti teaduspotsentiaali.

Kloonimise tehnoloogia väljatöötamist biotehnoloogiliste ravimite saamiseks transgeensetelt veistelt on rahastanud EAS, Reproduktiivmeditsiini Tehnoloogia Arenduskeskus, Eesti Maaülikool ja Tartu Ülikool.

22. oktoobril algusega kell 11.00 toimub Harjumaal Luige kogumiskeskuses lihaveiste oksjon

Müügile tulevad limusiini, anguse, herefordi, šarolee, hele-akviteeni ja simmentali tõugu lehmikud.

Loomad on pärit Euroopa parimatest lihaveisekasvatuse riikidest.

Oksjonit tutvustavat infot jälgige
www.lihaveis.ee ja www.etky.ee

Toimetus

Kolleegium: Tanel Bulitko, Käde Kalamees, Matti Piirsalu, Krista Sepp, Külli Vikat, Olev Saveli (peatoimetaja) ja Eha Lokk (toimetaja)

Keeleline korrektuur: Silvi Seesmaa

Küljendus: Alo Tänavots

Address: Kreutzwaldi 46, 51006 Tartu, tel 731 3455

Internet: <http://www.etll.ee/>

Ajakiri ilmub 4 korda aastas:

märtsis, juunis, septembris ja detsembris.

Trükk: OÜ Paar

TÕULOOM 2013

Ülenurmel 7. septembril

Foto: O. Saveli

Kaubandus Ülenurmel

Hobuste esitluse soojendusansambel Ponimaalt

Foto: K. Sepp

Eesti meister Mehis Tamsalu ja Euroopa noorte meister Adam Kaivo võistlushoos

Tšintšilja

Eesti tumedapealine lammas

Linnu Talu OÜ munakanad

OÜ Pihlaka Farmi pjeträäni kult

Fotod: A. Tänavots

Kolme piimatõu eri aastate Vissid

Foto: M. Viies

ETLLi volikogu koosolek

Fotod: T. Bulitko

Järeda talupäevadel tunnustati paremaid loomakasvatajaid

Austria piimakarjakasvatajad külastasid Soone Farm OU-d

Eesti Tõuloomakasvatajate Ühistu tänas parimaid töötajaid Meremuuseumis

Foto: ETKÜ

Eesti Tõuloomakasvatuse Liidu juhatus tänab
kõiki aretusühingute töötajaid ja
loomakasvatajaid-tõuaretajaid
kahekümne aasta jooksul tehtu eest!
Õnne, tervist ja edu!

Maaelu Arengu Euroopa Põllumajandusfond:
Euroopa investeeringud maapiirkondadesse

